

NEMZETI SZAKKÉPZÉSI ÉS FELNŐTTKÉPZÉSI HIVATAL

Összegző tanulmány
A duális szakképzés kialakulása és történeti fejlődése
a haza és európai oktatási rendszerben, kiemelten
vizsgálva a szakképzés fejlődésének
gazdaságtörténeti és társadalomtörténeti
vonatkozásait
című kutatás eredményeiről

Budapest, 2016

1085 Budapest, Baross u. 52.

Telefon: 06 1 477 5600 – Fax: 06 1 210 1063 – www.nive.hu

**A kutatás a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Tanács javaslatára miniszteri döntés
alapján,
az NFA KA 3/2013.sz. támogatási szerződés keretében valósulhatott meg.**

Összegző tanulmány
**A duális szakképzés kialakulása és történeti fejlődése a haza és európai
oktatási rendszerben, kiemelten vizsgálva a szakképzés fejlődésének
gazdaságtörténeti és társadalomtörténeti vonatkozásait
című kutatás eredményeiről**

Takács László dr. habil.
kutatásvezető
tanszékvezető egyetemi docens
Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Klasszika Filológia Tanszék

Budapest, 2016

Tartalom

Bevezetés.....	4
Fogalmi definíció	5
Középkori európai és magyar előzmények	8
A Ratio Educationis.....	12
Egy sikeres XIX. századi magyar modell	27
A keszthelyi Georgikon.....	27
Törvényi szabályozások	30
A XIX. századi ipartörvények.....	30
Az 1872. évi VIII. és az 1884. évi XVII. törvénycikk.....	30
Törvényi szabályozás a XX. században	34
Az 1922. évi XII. törvénycikk.....	34
1945 után	37
Összefoglalás.....	38
Summary	39
Bibliográfia.....	40

Bevezetés

A *duális képzés* gyakorlata az elmúlt években – német példák nyomán – általánosan követendő mintává és rendszerré vált az elmúlt években Magyarországon. A fogalom azt a képzési rendszert takarja, amely – a Szabó Gábornak *A duális képzés rendszere és a projekt orientált képzés kapcsolata* című, 1997-ben készített munkájában olvasható definíció szerint – olyan képzési forma, „melynek keretében az elméleti képzés szakiskolákban, a gyakorlati képzés pedig üzemekben, vállalatoknál történik. Az üzem és az iskola kiegészíti egymást. Az iskolákban az általános műveltséget és a szakelméleti ismereteket közvetítő tárgyak oktatása folyik, a gyakorlati (üzemi) képzésben pedig a szakmai képességek fejlesztésén van a hangsúly.”¹ Ez a képzési rendszer nem új keletű sem Európában, sem Magyarországon, rendszerszerű bevezetése azonban csak a közelmúltban történt meg, aminek nyilvánvaló előzménye az, hogy az állami szintű szabályozás csak a nem túl távoli múltban történt meg. Tanulmányunkban az európai és hazai előzmények után azt vesszük sorra, hogyan fejlődött a definíció-szerűen *duális képzésnek* nevezhető szakmai képzési forma Magyarországon, s melyek voltak ennek a fejlődésnek legfontosabb sajátosságai és állomásai. Ezzel párhuzamosan néhány sikeres képzési formát is bemutatunk, hogy ezáltal is szemléletesebbé váljék az útkeresés nehézsége és iránya.

---

¹ Szabó Gábor: *A duális képzés rendszere és a projekt orientált képzés kapcsolata*, Budapest, Kandó Kálmán Műszaki Főiskola, 1997, p. 4.

Fogalmi definíció

A *duális képzés* fogalma az 1960-as évek közepén jelent meg az egykori Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) új szakképzési rendszerének leírására. Törvényt szintre az 1969 augusztusában a Német Szövetségi Tanács által elfogadott szakképzési törvény (*Berufsbildungsgesetz*) emelte, amelynek kiegészített, de alapjaiban változatlan újrafogalmazását 2004-ben fogadta el a német törvényhozás. Az 1969-es törvény 1. paragrafusának első cikkelye szerint a szakképzés négy képzési formára vagy szakaszra is vonatkozik, úgymint a szakképzés előkészítésére (*die Berufsausbildungsvorbereitung*), magára a tényleges szakképzésre (*die Berufsausbildung*), a szakképzéshez kapcsolódó továbbképzésre (*die berufliche Fortbildung*) és az átképzésre (*die berufliche Umschulung*).² A törvény a szakképzés célját és metódusát úgy határozta meg a második cikkelyben, hogy a „szakképzésnek biztosítani kell a széles körű szakmai alapképzést és a hozzá kapcsolódó, minőségi szakmai tevékenység gyakorlatát a szükséges szakmai képességeknek és ismereteknek rendezett képzési rendszerben történő elsajátítása révén.” Ehhez még azt is hozzátette a törvényalkotó, hogy a képzésnek biztosítani kell a „szakmai tapasztalatot” is.³ A törvényben a szakmai képzés során megszerezni tervezett ismeretek kettőségeinek (*Készség – Fertigkeiten* és *ismeret – Kenntnisse*) megfogalmazása a duális képzés alapjául szolgáló elméleti és gyakorlati ismeretek megszerzésének kettős módját írja le. Mindez azonban még nem jelentett volna előrelépést a korábbiakhoz képest, ha az 1. paragrafus utolsó cikkelye nem újszerűen fogalmazta volna meg a képzés *helyét*: azt ugyanis nem valamely iskola falai közt kívánta pusztán megvalósítani, hanem bevonta a gazdasági szereplőket is: „Berufsbildung wird durchgeführt in Betrieben der Wirtschaft, in vergleichbaren Einrichtungen außerhalb der Wirtschaft, insbesondere des öffentlichen Dienstes, der Angehörigen freier Berufe und in Haushalten (betriebliche Berufsbildung) sowie in berufsbildenden Schulen und sonstigen Berufsbildungseinrichtungen außerhalb der schulischen und betrieblichen Berufsbildung.” Ez a megfogalmazás jelentősen kitágította a szakképzés lehetséges helyszíneinek fogalmát, s a képzésbe markánsan bevonta a gazdasági élet szereplőit. Ezzel világossá vált, hogy a szakképzés nem korlátozódik az iskolára, hanem annak aktív részesei a gazdasági élet szereplői is.

Az 1969-es német szakképzési törvény nyomán kialakult képzési rendszer azonban a későbbiekben tovább differenciálódott, és a fogalmi tisztázás és bővülés újabb fázisai következtek. A német fogalomhasználat ugyanis meglehetősen sokrétű. Az elméleti és gyakorlati képzés helyszíneiben és szereplőkben is elváló formáját nevezik egyfelől *duale Ausbildungssystem*-nek, vagyis *duális képzési rendszernek* (amelyet más néven *duales Studium*-nak is hívnak): ennek lényege, hogy a gyakorlati képzésre nagy hangsúlyt fektet, s

---

² Berufsbildung im Sinne dieses Gesetzes sind die Berufsausbildungsvorbereitung, die Berufsausbildung, die berufliche Fortbildung und die berufliche Umschulung. Vö. <https://www.bmbf.de/pub/berufsbildungsgesetz.pdf> (letöltés ideje: 2016. január 31.) Lásd 5. oldal.

³ Die Berufsausbildung hat eine breit angelegte berufliche Grundbildung und die für die Ausübung einer qualifizierten beruflichen Tätigkeit notwendigen fachlichen Fertigkeiten und Kenntnisse in einem geordneten Ausbildungsgang zu vermitteln. Sie hat ferner den Erwerb der erforderlichen Berufserfahrungen zu ermöglichen. Vö. <https://www.bmbf.de/pub/berufsbildungsgesetz.pdf> (letöltés ideje: 2016. január 31.) Ld. 5. oldal.

annak megszerzését vállalatoknál, üzemeknél stb. teszi lehetővé. A német fogalomhasználatban azonban nemcsak a *duales/duális* jelző jelenik meg, hanem a *triales Studium* fogalma is, mivel az összetett képzettség megszerzésének három markáns eleme van: egyfelől a szakképesítés, az iskolai mesterfokozat és a mesteroklevél alkotja ezt a hármast, másfelől a képzésben résztvevő képzési helyszínek: a szakiskola, a képzési hely és a főiskola: „neben Berufsabschluss und akademischem Grad noch ein Meisterbrief erworben wird oder um das Zusammenspiel von Berufsschule, Ausbildungsbetrieb und Hochschule zu unterstreichen.” Ez a fogalomhasználat azonban a magyar szakképzési szaknyelvben még nem terjedt el.

A fogalmi tisztázáshoz ugyanakkor annak meghatározása is szorosan hozzátartozik, hogy milyen képzési metódusokat nevezhetünk duális képzésnek. Ennek körültekintő ismertetése azért is elengedhetetlen, mert ez teszi világossá, hogy a *duális képzés* előzményeinek, példáinak számbavételekor mely képzési formák nevezhetők relevánsnak. Itt azonnal két képzési formát érdemes megkülönböztetni: az egyik a nappali képzés, amelyben a szakmát tanulók 14 és 18 éves koruk közt vesznek részt. Ez alatt az idő alatt jogviszonyuk egy szakképző iskolával van, és az iskola áll szerződésbenmi a gazdasági élet szakmai képzést vállaló szereplőivel. E klasszikus oktatási munkamegosztás mellett léteznek egyéb képzési formák is, amelyek meglehetősen változatosságot mutatnak, s amelyet a német fogalomhasználat *berufsbegleitendes Studium*-nak nevez, ami magyarra talán *részmunkaidős képzés*-nek nevezhető. Ennek lényege, hogy a képzés ideje alatt a tanulónak munkaviszonya van, és a munkaviszony következtében részt vesz a szakmájához kapcsolódó munkában, miközben elméleti képzésben is részesül. Ebbe a képzési formába tartozik az *esti iskola (Abendstudium)*, amely esetében az elméleti oktatás a munkaidő után este vagy szombaton történik; a *hétfői vagy vasárnapi iskola (Wochenendstudium)*; a *külföldi szakképzés (Auslandssemester)*; a *nyári egyetem (Sommerakademie)* és a *távoktatás (Fernstudium)*. Ezeknek a hagyománya meglehetősen különböző, s időben is nagyon különböző távolságokra nyúlnak vissza. Kétségtelen, hogy ezek közül a legrégebbi a *vasárnapi iskola és a külföldi tanulmányút*, hiszen a többi képzési formát korábban egyszerűen lehetetlen volt megvalósítani. A távoktatás az internet megjelenése óta létezhet, a nyári egyetem a nyári szabadságolás elterjedése óta, az esti iskola pedig azóta, hogy a gáz- és villanyvilágítás bevezetése óta lehetővé vált a tanulóhelyek kielégítő megvilágítása. A két korábbi képzési formának azonban hosszú hagyománya van, amint arra a tanulmány egy későbbi helyén részletesen visszatérünk.

Itt kell még arra is kitérnünk, hogy a duális képzésben oktatott szakmákat milyen differenciált rendszerben képzeljük el. A magyar fogalomhasználat ugyanis különbséget tesz *hivatás* és *szakma* közt. Hivatása van ugyanis a tanárnak, orvosnak, papnak, szakmája pedig a kőművesnek, az autószerelőnek, a cipésznek stb. Amint az a már idézett német törvényszövegekből is látszik, a német fogalomhasználat nem tesz ilyen éles különbséget, hanem *Beruf*-nak tekint minden foglalkozást (ebben éppen az tekinthető különlegesnek, hogy a magyar *hivatás* szó a *rufen, hív* igéből származtatott *Beruf*-nak a magyarítása). Mivel azonban a magyar szóhasználat különbséget tesz *hivatás* és *szakma* között, és a hivatást általában felsőfokú tanulmányok végzéséhez köti, a továbbiakban – a német terminológiától elszakadva – a magyar fogalomhasználatot fogjuk követni, s a *duális képzés* esetében a *szakmai képzés* történetével fogunk foglalkozni, vagyis az orvos-, tanár-, pap- stb. képzés

kimarad a látóterünkéből. Mindezt azért szükséges leszögezni, mert az elméleti és a gyakorlati képzés kettőssége az orvosi képzésben már régóta jelen van, hiszen az orvosi hivatásra való felkészülés eleve lehetetlen volt gyakorlati ismeretek szerzése nélkül.

(Zárójelben azt is meg kell jegyezni, hogy hasonlóan összetett az angol fogalomhasználat is, hiszen ott a magyar hivatás értelemben a *profession* használatos, de e mellett léteznek a *job*, *occupation*, *vocation etc.* kifejezések is.)

A szakképzés duális rendszerének német modellje a hetvenes évek óta példaértékűnek számít, és újabban a fiatalkori munkanélküliség megszüntetésének egyik lehetséges orvosságaként tekintenek rá. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ez a képzési forma mindegyik európai államban bevett gyakorlattá vált. Ha az Európai Unió vagy az Egyesült Államok gyakorlatán végigtekintünk, akkor azt láthatjuk, hogy a német képzési forma elsősorban a német nyelvű országokban (Németországon kívül Ausztriában és Svájcban) terjedt el, illetve a történelmileg Németalföldnek nevezett területen fekvő államokban. Franciaországban vagy Olaszországban ilyen jellegű struktúra nem jött létre, ahogy az Egyesült Államok kevésbé formalizált oktatási rendszerében sincs jelen rendszerszerűen, hanem csupán hasonló jelenségek révén -- így vizsgálódásunkban többnyire a német vagy „németalföldi” párhuzamokat fogjuk kiemelni.

Meg kell jegyezni tovább azt is, hogy a *duális képzés* fogalmának történeti használatában csupán jól megfigyelhető azonosságok vannak, de a történelemben való elhelyezése nem egységes. Abban, ahogy azt majd később látni fogjuk, nagyjából egyetértés van, hogy a duális képzési modell (*theória* és *praxis* együttese) gyökerei a középkorba nyúlnak vissza, a német szakirodalom azonban a duális képzés megjelenését csak az 1870-es évektől eredezteti. Ezek szerint a duális képzési rendszer kialakulásának időszaka mintegy fél évszázadot ölel föl 1870-től 1920-ig. Ezt nevezik *Gründungsphase*-nak. Ezt követi a következő fél évszázad 1920-tól 1970-ig, amelynek általában a *Konsolidierungsphase* nevet adják, mivel ekkor tűnik megszilárdulni ez a képzési rendszer. A már említett 1969-es törvény következményeként pedig értelemszerűen *Ausbauphase*, vagyis „kiépülési szakaszról” beszélnek 1970-től kezdve, amikortól már törvényi alapokon nyugszik a duális képzési rendszer.

Mivel korábban már említettük, hogy a duális képzési rendszeren belül különféle képzési formák már korábban is megjelentek (vasárnapi iskola és külföldi tanulmányok), tanulmányunkban jóval messzebbre nyúlunk vissza, s a duális képzési rendszer elemeit a XVIII. századtól eredeztetjük. Magyarországon ugyanis a *Ratio educationis* volt az a rendelkezés, amely egységes keretbe foglalta az oktatást, azt alapvetően állami feladattá tette és megnyitotta az utat az elméleti és gyakorlati képzés kombinációját jelentő oktatási formák előtt. A továbbiakban tehát először az európai előzményekkel foglalkozom, majd rátérek a *Ratio educationis* hatásának bemutatására, hogy aztán a XIX. század második felétől kezdve a duális képzés történetének alakulását a német fejlődéssel párhuzamban ismertessem.

Középkori európai és magyar előzmények

A szakképzés, szakmai felkészítés duális rendszerének kialakulása a középkorra nyúlik vissza, és szorosan összefügg a társadalmi fejlődéssel. Nyugat-Európában a külső erők szorításától összeroskadt Nyugat-Római Birodalom romjain önálló államalakulatok jöttek létre, amelyek a különböző területeken más és más szervezeti formát öltöttek. Míg Itáliában (ahol már az ókorban is erős városi közösségek alakultak ki) a városias településszerkezet és a városi önállóság volt a jellemző, a hercegségek központjai erős városok voltak, s maguk a hercegi családok is többnyire a polgárságból emelkedtek föl (lásd a Mediciek példáját), addig a mai Franciaország vagy Németország területén a vár és a köré épült város volt az egyik meghatározó településforma; itt a polgárosodás csak jóval később indult meg, és a polgári városrész is csak később nőtte túl a központnak számító erődítményt. Magyarországon mindez a folyamat jóval később történt meg, ráadásul a folyamatot hosszú időre megakasztotta az oszmán hódítás. Azok a városok, amelyek az ókori Pannonia területén virágoztak (pl. Aquincum, Sopianae, Gorsium, Savaria stb.) a népvándorlás korában megsemmisültek, rommá váltak, s az egykori provincia területére érkező új népek csak fejedelmi udvarok és falvak kialakítására voltak képesek.

Arról, hogy milyen volt a honfoglaló magyar törzsek tagjainak szakmai fölkeltsége, viszonylag keveset tudhatunk. Nyilvánvaló, hogy a nomád életforma és az állandó harci készség volt az, ami ezt az életformát meghatározta, vagyis a honfoglaló magyarok a férfi és a női munkamegosztás szerint voltak képzettek bizonyos területeken: a nők értettek a ruházat készítéséhez, díszítéséhez, az ételek elkészítéséhez, míg a férfiak a fegyver- és eszközkészítésben jeleskedtek. Nyilvánvaló, hogy ezeknek az ismereteknek az átadása a fiatalabbaknak nem szervezett formában történt, hanem az apa tanította meg rá a fiaikat és az anyák a lányaikat, vagy az idősebbek a fiatalabbakat, de sem tudatosan szervezett formáról, sem elméleti és szakmai ismeretek szétválasztásáról és rendszerezéséről nem beszélhetünk. Ha valamilyen modern (vagy viszonylag modern) párhuzamot szeretnénk találni ennek illusztrálására, akkor a XIX. századi cigányság erre a legjobb példa, bár az ő esetük annyiban torzít a képen, hogy ők egy településszerkezeti differenciáltan strukturált társadalom peremén éltek nomád életüket. A teknővájó, vályogvető, kosárfonó cigány mesterek nem szervezett formában sajátították el a tudást, hanem egyszerűen eltanulták a fölnövő generációk az idősebbektől az együtt vándorló közösségen belül, s aztán a sok gyakorlás révén maguk is mesterekké lettek. Erről azonban semmilyen hivatalos dokumentummal nem rendelkeztek. Azokat a használati tárgyakat pedig, amelyek létrehozására a közösség nem volt képes, a termékeik értékesítéséből befolyt pénzből vásárolták meg. (Itt elsősorban fémtárgyak vagy bonyolultabb szerkezetek, pl. koci beszerzésére kell gondolni.) A honfoglaló magyarság is hasonló helyzetben lehetett: amit nem voltak képesek előállítani, azt cserekereskedelem révén szereztek be.

A helyzet jelentősen akkor változott meg, amikor a nomád életformát fölvaltotta az egy helyben élés és lakás. Városok és falvak jöttek létre, olyan nagyobb együtt élő közösségek, amelyek képesek voltak arra, hogy a szükségletek kielégítéséhez elengedhetetlen szakmai tudást helyben is biztosítsák, vagyis a közösségben a legfontosabb mesterségek művelői mind föllelhetők voltak (pl. építőmester, ács, kovács stb.). A nagyobb, városi

közösségek szakmai szükséglete még tovább növekedett, hiszen a lakosok létszáma miatt a nagyobb településeken már nem volt elég egy adott szakmából egyetlen mesterember, hanem olykor egészen sokra volt szükség, akik aztán védték a maguk érdekeit és szakmai presztízsét. Mindezek nyilvánvalóvá teszik, hogy a városiasodás, a településfejlődés volt az elsődleges oka a céhek kialakulásának, és ilyen módon a szakmai tudás apáról fiúra történő átörökítésének, átadásának is ez vetett véget. (Mindennek természetesen megvoltak az ókori római előzményei is, az ún. *collegium*-ok, amelyek az egy szakmát űzőket tömörítették, de a történelmi folytonosság megszakadása miatt ezek nem tekinthetők sem a céhek, sem a mai szakképzési formák előzményeinek.)

A mai duális képzés előzményének tehát a céhekben folytatott tudásátadást tekinthetjük, amit Szabó Gábor már idézett tanulmányában így foglal össze: „A duális képzés konkrét alapját a középkori céhek és iparos testületek által szervezett képzés – inasévektől a mesterképzésig – rendszere képezi. Első iskolái az egyházi és az ipari vasárnapi iskolák voltak.”⁴ Az idézett szövegrészből érdemes kiemelni az „egyházi és ipari vasárnapi iskolák” kifejezést, ami szintén további magyarázatot igényel. Míg eddig ugyanis csak a világi társadalom fejlődéséről volt szó, érdemes azt is megemlíteni, hogy a középkorban létrejött kolostorok is fontos szerepet játszottak a szakképzésben, hiszen az itt együtt élő szerzetesközösségeknek meg kellett szervezniük a kolostori élethez szükséges dolgok előállítását, így ezek a helyek rendkívül differenciált tevékenységcsokor művelésére rendezkedtek be, s szakmai képzési tevékenységükbe nemcsak a fiatalabb rendtársak szakmai fölkészítése tartozott, hanem a kolostor környéke településeinek életére is hatással voltak. Példaként elég a több mint ezer éves Pannonhalmát említeni, amelynek hatalmas birtokai fontos szerepet játszottak a monostor gazdasági alapjainak megteremtésében, s emiatt a tudásátadás is fontos szerepet kapott a szerzetesi életben.

Az idézetben említett másik képzési forma az „ipari vasárnapi iskola”. Ez a képzési forma a XVIII. században jelent meg, ahogy arra később részletesen kitérünk majd. Nagy Adrienn doktori értekezésében szintén a XVIII. századot jelöli meg az intézményes szakképzés kialakulásának idejeként: „A XVIII. század második felében Európa szerte egyre inkább megmutatkozott az igény a pénzügyi, kereskedelmi és közgazdasági ismeretekkel bíró szakemberek iránt. Az első kezdeményezések magánszemélyekhez, illetve városi kereskedő társaságokhoz köthetők. Az első nem magán, hanem már állami jellegű kereskedelmi iskola 1759-ben Marques de Pombal kezdeményezésére Portugáliában szerveződött. Pombal felismerve, hogy a gazdasági életben fontos szerepe lehet az oktatásnak a XVIII. század végén az állami elemi és a középfokú iskolákban is bevezette a szakképzést. Ugyan a lisszaboni *Aula do Commercio* inkább csak nevében volt kereskedelmi iskola, mivel itt főként állami hivatalnokokat képeztek, sőt 1770-től szinte kizárólag a haditengerészet számára nevelt hadbiztosokat és a közigazgatás részére számellenőröket, ám elvitathatatlan érdeme Pombal márkinak, hogy az elsők között ismerte fel a szakképzés fontosságát és a szaktárgyakat beemelte az állami iskolákban oktató tantervek sorába.”⁵ Hiába köthető azonban konkrét személyhez a szaktárgyak oktatása jelentőségének fölismerése, azt is meg kell jegyeznünk,

---

⁴ Szabó Gábor: *A duális képzés rendszere és a projekt orientált képzés kapcsolata*, Budapest, Kandó Kálmán Műszaki Főiskola, 1997, p. 4.

⁵ Nagy Adrienn: *A felső kereskedelmi iskolák fejlődéstörténete Magyarországon (1867-1945)*, PhD-értekezés, Pécsi Tudományegyetem, 2014, p. 30.

hogy a szakképzés történetének tudományos feldolgozása még nem elégséges. Amit általánosságban mondhatunk, hogy a történeti kutatások általában egy-egy település történetére fókuszálnak, és az adott város, község fejlődését mutatják be. A magyar települések közül például Pécs vagy Hódmezővásárhely gazdaságtörténetét, szakképzéstörténetét dolgozták föl alaposan. Hódmezővásárhely esetében például a teljes anyag hozzáférhető az interneten,⁶ ami nagyban megkönnyíti a tájékozódást. Ugyanakkor azt is le kell szögezni, hogy a történelmi Magyarország területén – a török hódoltság miatt – nagyon eltérően alakult a települések története. Míg az Oszmán Birodalom által elfoglalt hatalmas területen tragikus volt a hanyatlás, és a fejlődés csak a XVII. század végén indult meg (ez igaz Hódmezővásárhelyre és Pécsre is), addig Erdélyben vagy a Magyar Királyságnak a török hódoltság idején megmaradt területén, Felső-Magyarországon, a mai Szlovákia területén a települések folyamatos fejlődésére is volt lehetőség. Elég csak Nagyszombatot említeni, ahol a XVII. század elején Pázmány Péter megalapította az első, azóta is folyamatosan működő magyar egyetemet.

A történelmi előzmények és a történelmi folyamatosság tehát éppen a területek eltérő sorsa miatt meglehetősen változatosságot mutat. A török kiűzése, a Kárpát-medence egy országalakulatban való egyesülése, a Habsburg-uralom megszilárdulása teremtette meg annak a fejlődésnek a kereteit, amelyben egy-egy település fejlődését az egységes országon belül csak a helyi, földrajzi, társadalmi sajátosságok, s nem a történelmi sors határozta meg. Általános tendenciák éppen ezért csak a XVIII. századtól figyelhetők meg. A török hódoltság azonban olyan hatalmas pusztítást eredményezett (lélekszámban, anyagi javakban stb.), hogy a konszolidációhoz évtizedekre volt szükség. Mária Terézia uralkodása alatt jött el az a kegyelmi állapot, hogy az állam mindenhatóságába és az abszolutizmus ideológiájába vetett szilárd meggyőződés végre egységes keretet tudott adni a magyar oktatásnak és szakképzésnek.

Mindehhez persze hozzájárult az is, hogy az európai konszolidáció a XVIII. században a gazdasági élet élénküléséhez és fejlődéséhez vezetett. Nyugat-Európában új technikai eszközök jelentek meg az ipari termelés gyorsításához, a távol-keleti és tengerentúli kereskedelem, a gyarmatbirodalmak kiépülése mind az európai gazdaság növekedéséhez vezetett. A mezőgazdaságban is új technológiák bevezetését tette szükségessé a növekvő népesség, amelyet el kellett látni élelmiszerrel. Ez a tudományos, technológiai fejlődés, ipari forradalom, növekvő kereskedelem, növekvő lakosság mind azt eredményezte, hogy a hagyományos módszerek elégtelenné váltak, s gyorsan lett szükség nagy létszámú és jól képzett munkaerőre. Amikor tehát az oktatás állami kézbe vonása megtörtént, Mária Terézia nem kegyet gyakorolt, hanem fölismerve a társadalmi és gazdasági szükségleteket, megteremtette a feltételeket az ipar, a kereskedelem és a mezőgazdaság gyorsabb fejlődéséhez.⁷

---

⁶ <http://ipari602.uw.hu/konyv.html>

⁷ Erről a következőket írja Szögi László: „A Habsburg birodalmi, illetve állami neveléspolitikai fő jellemzői a felvilágosult abszolutizmus elvének fokozatos előtérbe kerülésével, Mária Terézia uralkodásának második felében, a hetvenes években kristályosodtak ki. A nevelés hasznosságának elve az oktatás valamennyi szintjén érvényesült, bizonyos időbeli eltolódásokkal. Az osztrák tanügyi reformok először a magyarországi felsőoktatásban éreztették hatásukat, s éppen a nagyszombati, illetve az 1777-ben Budára költöztetett tudományegyetemen.” In: *Régi magyar egyetemek emlékezetei, Memoria Universitatum et maiorum scholarum*

Természetesen voltak már korábban is a szakképzés fontosságát kellőképpen alátámasztó kezdeményezések, amelyeket a törvényi szabályozás csak megerősített. Szögi László ezeknek az intézményeknek a listáját a következőképpen határozza meg: „Az 1735-ben megalapított selmecebányai bányatisztképző intézetet 1763-ban kezdték akadémiává fejleszteni, s a folyamat eredményeként 1770-re Európa egyik legkorszerűbb ilyen intézete működött a régi bányavárosban. A mérnöki tudományok 1782-ben a budai, majd a pesti egyetemen kaptak önálló intézetet *Institutum Geometrico-Hydrotechnikum* néven, az állatorvosokat 1787-től szintén a pesti egyetem keretében szervezett *Institutum Veterinariumban* készítették fel. A mezőgazdasági szakemberek képzésére elsősorban magánkezdeményezések születtek, így már 1780-ban Tessedik Sámuel inkább középfokú szarvasi gazdasági iskolája, majd a már egyértelműbben felsőfokú Georgicon létesítése Keszthelyen 1797-ben, a felvilágosult reformerek közé tartozó Festetics György által. Ebbe a sorba illik bele az 1808-ban Selmecebányán létrehozott Erdészeti Intézet is, s végül idetartozik az Albert Kázmér herceg által életrehívott magyaróvári Gazdasági Tanintézet 1818-tól.”⁸ Joggal mondhatjuk tehát támogatva a szerző összefoglaló megállapítását, hogy „[m]int e rövid felsorolás is mutatja, a 18. század végén, illetve a 19. század elején a reáltudományok csaknem mindegyike, ha változó színvonalon is, de önálló tanintézethez jutott Magyarországon.”⁹

Regni Hungariae 1367–1777, Válogatott dokumentumok a magyarországi felsőoktatás történetéhez, Szerkesztette és a bevezetést írta Szögi László, Budapest, 1995, p. 21.

⁸ Szögi, i.m. p. 21.

⁹ Szögi, i.m. p. 21.

A Ratio Educationis

A magyar oktatás és szakoktatás történetében kétségtelenül fordulópontot jelentett az 1777-ben Mária Terézia által kihirdetett *Ratio Educationis*, amelynek jelentőségét így foglalta össze Friml Aladár 1913-ban, közel másfélszáz évvel annak megjelenése után: „A Ratio e fontos szerepét, miként ismeretes, annak köszönheti, 1. hogy benne ölt először testet minálunk az a kormányzati elv, amely szerint a közoktatás *politikum*, azaz közügy s mint ilyen állami feladat is, 2. hogy egységesen szervezi az egész közoktatást minden vonatkozásban az elemi iskolázástól kezdve fel egész az egyetemig s mint ilyen monumentális alkotás; 3. hogy közoktatásunknak önálló és az osztrák örökös tartományoktól független fejlődését biztosította, noha nem tételes törvényen, hanem csak királyi rendeleten alapult.”¹⁰ Friml állítása szerint az új szabályozás létrejöttében fontos szerepet játszott, hogy 1773-ban XIV. Kelemen pápa föloszlatta a jezsuita rendet, amelynek addig meghatározó szerepe volt az oktatásban, s lefoglalt vagyonából tanügyi alapot képezett, amely aztán az oktatás állami feladatává válásakor a finansziális bázist jelentette. Ráadásul az új struktúra alapját a katolikus egyház oktatási rendszere jelentette, de a legfontosabb változás mégis az állam feladatának újrafogalmazása volt: „Az új rend életbeléptetéséig a kath. iskolák önállóak voltak, mert habár az 1548. évi VI., VII. és XII., továbbá az 1550. évi XIX., majd az 1715. évi XXIV. és az 1723. évi LXX. t.-cikk alapján a közoktatás legfelsőbb felügyelete fenntartott felségjognak decretáltatott, melyet a protestánsok is elismertek, a kath. iskolákra nézve «a király csupán, mint a kegyes alapítványok öre kér számadást az iskolák vagyonáról, de a tanítás vezetésébe nem avatkozik bele. Így tehát a tanítás egészen a kath. egyház kezében volt és a kath. egyház szándéka szerint folyt.» Ez azonban csak kereteket, illetve a tartalom bizonyos részleteit illeti (vallási és valláserkölcsei szempontok figyelembe vétele), s nem érintette a szakképzést.

A *Ratio Educationis* célkitűzését általánosságban, de azok számára is, akik valamely szakma műveléséből kívántak élni, így fogalmazta meg: „Nyilvánvaló, hogy a mesterségek és tudományok megválasztásában a kevéssel imént említett lakosok osztályaihoz kell alkalmazkodni és gondosan meg kell vizsgálni, mely tanulmányok felelnek meg kinek-kinek jövő társadalmi helyzetében és micsoda hasznot fognak hajtani a mindennapi gyakorlati életben. Ebből eléggé ki fog tűnni, hogy a zsenge korú gyermek számára semmiféle más feladatot ki ne tűzzünk, mint amely később javára fog szolgálhatni.”¹¹ A szövegből világosan kitetszik és a későbbi szabályozás is ezt erősíti meg, hogy a *Ratio Educationis* idején az elérhető és megtanulható, megszerezhető mesterségek meghatározásában nem pusztán a képességek játszottak szerepe, hanem két másik tényező is meghatározó jelentőségű volt. Ezek egyike a társadalmi osztály, amelybe a mesterré válni készülő ifjú tartozott (erre utal a „jövő társadalmi helyzetében” kifejezés, bár később lehetőség volt a társadalmi helyzet megváltoztatására), a másik pedig a vallás, illetve az ehhez kapcsolódó nemzetiség. Erre itt nem tesz utalást a szöveg, de később kiderül, hogy más szabályok vonatkoztak azokra, akik

---

¹⁰ Az 1777-iki *Ratio Educationis*, fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Dr. Friml Aladár, kiadja a Katolikus Középpiskolai Tanáregyesület, 1913. (Pedagógiai Könyvtár I., szerkeszti Kornis Gyula), p. 9.

¹¹ Uott. p. 38.

valamely nem bevett vallás követői voltak, illetve szintén külön szabályozták a zsidók és a cigányok mesterséggyakorlását. Ezeket a szempontokat figyelembe véve határozta meg a rendelet az elsajátítandó ismeretek körét. Elsőként természetesen az erkölcsi és vallási nevelést tekintették fontosnak, ami egy katolikus uralkodóház esetében¹² nem is meglepő: „Ennélfogva: I. Kezdjük a nép fiain és oktatásukban arra figyeljünk, hogy azokat a készségeket alakítsuk ki bennük, amelyek elsősorban az alázatos és igaz keresztény kötelességeinek teljesítésére vonatkoznak”¹³, majd ezt a különböző társadalmi státusz követi: „továbbá azokat, melyek az ilyen növendékek különböző életpályájának feladatát teszik, amennyiben felnőtt korukban vagy földművelők, vagy mesteremberek, vagy családfők, vagy végre az emberi társadalom bármely más tagjaivá lesznek: egyszóval, hogy azok, akiknek a természet nagyobb szellemi tehetséget juttatott, a felsőbb tanulmányaikra az alkalmas alapot a *nép* vagyis *nemzeti* iskolákban vessék meg.”¹⁴ Ugyanakkor a rendelkezés azzal is számot vetett, hogy a különböző települések (elsősorban méretük alapján) különféle képzések biztosítására képesek. Ebből a szempontból a kisebb települések (falvak, kisvárosok) nyilvánvalóan jóval kedvezőtlenebb helyzetben voltak, mint a nagyobb települések. Ezt a különbséget nem tudta orvosolni a *Ratio educationis*, de amint később kiderül, az előírt ismeretek és a területi mobilitás előírása révén igyekezett lehetőséget teremteni azok számára, akik hátrányosabb környezetből voltak kénytelenek indulni. Ezért aztán a következő módon strukturálta a tanulmányokat a rendelet:

„A népiskolák felállítása után gondoskodni kell azokról az ifjakról, akik ezek elvégzése után tovább folytatják tanulmányaikat és a latin iskolában eltöltött néhány év múlva abban hagyván a tudományokat, más intézményekhez lépnek át. Nevezetesen:

1. valamely iparág gyakorlására vagy kereskedelmi pályára,
2. mezei gazdálkodásra vagy kincstári és más, magánosoknál vállalt szolgálatba,
3. községi vagy városi kisebb hivatalokba,
4. katonai pályára,
5. bányászatra és pénzverő hivatalba,
6. saját otthonuk és vagyonuk gondozására,
7. népiskolai tanítóságra,
8. végre komolyabb tudományok tanulására.”¹⁵

---

¹² Mindezt a *Ratio Educationis* kiemelten hangsúlyozza: *Doctrina Christiana*, vö. i.m. p. 9.

¹³ *Az 1777-iki Ratio Educationis*, fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Dr. Friml Aladár, kiadja a Katolikus Középiskolai Tanáregyesület, 1913. (Pedagógiai Könyvtár I., szerkeszti Kornis Gyula), p. 38.

¹⁴ Mindez latinul a következőképpen hangzik: „tum iis, quae faciunt ad varia vitae genera Adolescentibus huiusmodi proposita; qui scilicet aetate iam adulta, futuri sunt agricolae, opifices, quaestores vel denique alia quaeuis humanae Societatis membra, illi vero quibus natura maiores ingenii facultates est largita, apta sublimioribus disciplinis ponant fundamenta. In horum ergo gratiam SCHOLAE VERNACVLAE, seu vt iam vocant NATIONALES in Pagis, Oppidis et Urbibus erigendae, et propria iisdem eaque opportuna instituta, et leges sancienda, quarum ope tenello huic Ciuium Seminario conueniens educatio adhibeatur; ad scientias autem sublimiores adspirantib adiumenta necessaria comparentur.” Vö. *Ratio Educationis publicae totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas*, Budae, Typis et sumtibus Regiae Univer[sitatis] Hungaricae, 1806, pp. V–VII.

¹⁵ *Az 1777-iki Ratio Educationis*, fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Dr. Friml Aladár, kiadja a Katolikus Középiskolai Tanáregyesület, 1913. (Pedagógiai Könyvtár I., szerkeszti Kornis Gyula), 39. o.

A felsorolás alapján nyilvánvaló, hogy a mesterségbeli tudás elsajátítása az első pontba került, s önállóan voltak kezelve a paraszti gazdálkodók vagy a bányaiiparban dolgozók. Minden különbség nélkül kellett megtanulniuk az ifjaknak a legelemibb ismereteket, amelyeket így szabályozott a *Ratio educationis*: „A tantárgyak, melyeket a falusi iskolákban tárgyalni kell, nem mind egyformán szükségesek minden tanulóknak. *Valamennyiüket oktatni kell*:

1. a betűk megismerésére, a szótagolásra s mind a nyomtatott, mind a kézzel írott könyvek olvasására;
2. a helyes és szépírásra;
3. az első számtani műveletekre és ezeknek a mezei gazdálkodásban való alkalmazására, tekintettel az itt előforduló sokféle esetre;
4. azon ismeretekre, melyek segítségével a parasztemberek becsületességre és vagyonuk figyelmes gondozására nevelendők. E célra külön tankönyv fog kinyomatni...¹⁶

Majd pedig azt hangsúlyozza, milyen szerepük van a természettudományos és az ún. készségtárgyaknak az oktatásban, vagyis hogy az ifjaknak hasznos járatosaknak lenniük „a mértan és természetan alapelveiben, szabadkézirajzban és más ügyességekben, amelyekre azoknak lesz szükségük, akik nem kivannak a latin iskolába átlépni.”¹⁷ Ezeknek az elvárásoknak megfelelően fogalmazták meg a gyakorlati ismeretanyag legfontosabb elemét, a szabadkézi rajz tanulását. A rendelet ezt egészen kiemelt módon tárgyalja:

„Fölösleges volna itt felsorolni azt a hasznót, mely a rajz-művészetből, mindenféle tervrajzolásból a közéletre különféle körülmények között hárandani szokott és hosszasan bizonyítani, mily szükséges, mily hasznos arról gondoskodni, hogy az ország elsőrendű népiskoláiban, amelyek oly városokban állanak fenn, ahol akadémia is van elhelyezve, a tervrajzban kiválóan járatos tanító neveztessek ki. Ez az állami díjazáson kívül magándíjazásban is részesülhet a tanulóktól. Bizonyára mindenki belátja, hogy jelentékeny kárára volna az államnak és az általános óhajtnak, ha a tehetséges és erre rátermett ifjak megfosztatnának azoktól a segédeszközöktől, melyekkel ezen hasznos és szép művészetben magukat gyakorolni és tökéletesíteni tudják.”¹⁸

Ezt a rajztudást *ars delineandi*-nak nevezi a *Ratio educationis*, amelynek elsajátítását egy *magister Graphidis* felügyelte, segítette.¹⁹ A rajztudás eminens meglétét így fogalmazza meg a rendelkezés eredeti szövege: „*quo loco praetermitti non potest ida quod iam olim sancitum, solenneque fuit, vt ad Magisteria eorum opificiorum, et artium, quibus ars delineandi est*

---

¹⁶ Uott, p. 90.

¹⁷ Uott. p. 95.

¹⁸ Uott. p. 164.

¹⁹ Vö. *Ratio Educationis publicae totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas*, Budaë, Typis et sumtibus Regiæ Univer[sitatis] Hungaricæ, 1806, p. 21.

necessaria nemo quisquam e tirocinio admittatur ante, quam graphidis suae scientiam certis argumentis comprobauerit.”²⁰

Nagyon fontos eleme volt a tanításnak az alapvető gazdálkodási ismeretek megtanulása:

„Ezen tárgyhoz kapcsolandó kitérsképen a városi gazdaság és kereskedelem, hogy így egyúttal megtanulják az ifjak, miféle célokra és milyen alakban használtatnak fel a földnek fáradsággal nyert terményei és némi tájékozást szerezzenek az idevonatkozó mesterségekről, iparágakról, kézművességről és gyárakról. S valamint a természettan tanára ezeket a természetrajz kiegészítő részeiként fogja előadni, azonképpen a mennyiségtan tanára a mezőgazdaságnál alkalmazott részeket fogja a maga részéről tárgyalni.”²¹

A *Ratio educationis* közvetlen és a szakképzést érintő eleme volt az ún. „rajzoló iskolának” (később természetesen már „rajzoló iskola”-ként említik) a létrejötte. Ilyen iskolák, ahol a rajzolást kellett gyakorolni, elsősorban a nagyvárosokban jöttek létre. Magyarország területén az első az ún. *Budai Rajzoló Oskola (Schola Graphidis Budensis)* volt, amelynek felállítását már 1777 őszén kezdeményezték, de csak 1778-ban nyílt meg. Ez az iskola vásár- és ünnepnapokon fogadta a mesterembereknek készülő ifjakat, és az iskola látogatása nemcsak ajánlott, hanem kötelező is volt, ahogy azt az idézett latin szöveg is megfogalmazza. Csak az jelentkezhettek az adott szakma mestereinél vagy annak céhénél (*ad Magisteria eorum opificiorum, et artium*), aki kellőképpen bebizonyította a rajzban való jártasságát. Ez kellett ahhoz, hogy „inas”-ból, „legény”-ből vagy „tanonc”-ból (*e tirocinio*) – ahogy azt a korabeli fogalomhasználat megfogalmazta, „mester” váljék. Később egészen egyértelműen egy évnyi rajzolóiskolai gyakorlatot írtak elő a mesternek készülőknek.

Hogy a tanulók szorgalma miatt az iskola határfoka nem minden tekintetben volt megfelelő, bizonyítja egy az 1840-es évek elején született tanügyi vitairat állapotleírása, amely föltehetően valós képet rajzol arról, hogyan működtek ezek: „Hátra van még, hogy a’ rajzoló-intézetekről szóljak. Tagadhatatlan az, hogy a’ technikai ismeretek kifejlésére legtöbb hatással van a’rajzolásnak tudása; miután pedig technikai ismeret minden állapotban hasznos, ennél fogva a’rajzoló-intézetekre nézve olly rendszert kellene fenntartani, hogy az minden tanuló használni köteles legyen. Ámbár a’ rajzoló-intézeteket a’ népiskolai osztályok közé kell számítani, azoknak mostani rendszerüket nem helyeselhetem.” – írja Joó János,²² majd így folytatja: „Jelenben ezen intézeteket használja minden, kinek tehetsége ’s kedve van a’ rajzoláshoz 8-9 éves iskolás-gyermekektől kezdve 30 évig, sőt idősb kézművesekig; mind ezek járnak az intézetbe ezek szerint némelyek évekig.”²³ Ugyancsak ő írja le, hogy a fegyelmezett iskolalátogatás szintén nem volt jellemző: „A’ mesterségeken lévő inasok felsőbbi rendelésnél fogva vasárnap és ünnepeken köteleztetnek ugyan bójárni, de ez sem teljesítetik, úgy mint kellene, részint az inasok szülőik gondatlanságok-, részint tudatlan és

²⁰ *Ratio Educationis publicae totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas*, Budae, Typis et sumtibus Regiae Univer[sitatis] Hungaricae, 1806, p. 22.

²¹ *Az 1777-iki Ratio Educationis*, fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Dr. Friml Aladár, kiadja a katolikus Középiskolai Tanáregyesület, 1913. (Pedagógiai Könyvtár I., szerkeszti Kornis Gyula), p. 176.

²² Joó János: *Nézetek a’ magyar nemzet miveltségi és technikai kifejlése tárgyában*, Buda, 1841, p. 32.

²³ Uo. 32. o.

rosz szándékú mesterek gátlásaik miatt.”²⁴ Ennek következménye aztán az az áldatlan állapot, hogy „Mesterlegények leginkább csak akkor szoktak rajzolni ,tanulni, midőn már körmökre ég, vagy is remekelni és mesterek lenni kívánnak.”²⁵ Joó, aki Egerben működött, nem csupán kritizált, hanem javító ötletekkel is előállt, amelyeknek ugyan nem lett foganatja, de abból mégis figyelemre méltók, mert megmutatják, hol volt ezeknek a képzési formáknak az Achilles-ína. Joó javaslata szerint: „1-ször. Meghatározatván egy bizonyos idő, mellyen túl a’ mesterembereknek minden czéhbéli összeköttetések megszűnnének; minden e’ határ időig rendesen remekelt m e s t e r e k ismértessenek el v a l ó s á g o s mestereknek”, ami nyilvánvalóan a céhek és a céhekbe tömörült mesterek visszaélései miatt lett volna fontos. Majd a következő pontban így folytatja:

„A’ kitűzött időig megtelepedett kontároknak szabad legyen továbbra is saját műhelyökben dolgozni, legényt azonban tartaniok tilalmaztassék (kivéven ha talán súlyos betegségben sinlődnék, a’ midőn a’ műbiztos egy legény fogadására engedelmet adhatna). Továbbra efféle kontárok csak a’ helybéli műbiztosság engedelmével telepedhessenek le, melly e’ jogot azonban csak olyanoknak engedhetné meg, kik már idősb legények, és valamelly f ő mester által mestérségi ügyességöket bebizonyíthatják. Olly helységekben mindazonáltal, hol rendes mesterek nem találtnak, kontároknak is teljes szabadság engedtetetik ügyességének bebizonyítása mellett a’ megtelepedésre.”

Ez azt mutatja, hogy a szigorúnak tűnő szabályok ellenére is működtek olyanok, akiknek nem volt *mesterlevele*, vagyis *kontárok* voltak, viszont az ő munkájukra is szükség volt, sőt ők maguk is részt vettek az utánpótlás nevelésében.

Joó egyébként nagyobb szabadságot szorgalmazott a mesterek számára, ami kitűnik a következő pontban megfogalmazott követeléséből: „3-szor. Minden kézművesnek vallás különég nélkül, és bármi úton szerzette ügyességét, szabadságában álljon akárminemű mestérségbéli műhelyt állítani; tartozzék azonban a’ 5-ik pontban foglalt rend szerint mestéri ügyességét bebizonyítva mestéri levelet nyerni.”

A reformkorban ugyanakkor, főként a II. József uralkodása óta megfigyelhető németesítési törekvések ellenhatásaként, megfogalmazódott, hogy a szakképzést összekapcsolják a nemzeti nyelvvel illetve a nemzeti művelődéssel. Ezért helyezi előkelő helyre azt a kívánságát, hogy „[a]hhoz, hogy valaki mestéri állapotba juthasson, megkivántassék, hogy a’ nemzeti nyelvet tudja.”²⁶

Szintén nagyon fontos eleme az értekezésnek, mert rávilágít a megfelelő differenciáltság hiányára, hogy a különböző készségek fejlesztését is összekapcsolja az elsajátítandó szakma követelményeivel. Ezért mondja, hogy „A’ mestérségek általán két rendbéliekre osztatnának: első rendbéliék lennének azok, melyeknél a’ rajzolás ismerete is megkivántatik; az egyéb mestérségek összesen a’ másodrendbéliék közé soroztatnának.”²⁷ Noha általánosságban az a nézet terjedt el, hogy a céhek felszámolását az 1872-es ipartörvény mondta ki, nyilvánvaló, hogy a céhszervezetnek mint a szabad fejlődést és kapitalista versenyt

---

²⁴ Uo. 33. o.

²⁵ Uo. 33. o.

²⁶ Uott, p. 119.

²⁷ Uott, p. 119.

akadályozó struktúrának a lebontásáról már korábban viták bontakoztak ki. Joó ugyanis, aki még a szabadságharc előtt fogalmazta meg javaslatait, már arra az időre is tekint, amikor a céhek megszűnnek. Emiatt írhatja a következőket a már idézett ponthoz hozzákapsolva:

„A’ ki a’ czéhek megszüntetése után valamely e l s ő rendbéli mesterségben mesteri állapotra jutni kívánna, tartozzék ügyességéről három bizonyítványt azon szakbéli mesterektől szerezni: egyet valamely f ő m e s t e rtől, kettőt pedig kézműves-egyesületi rendes t a g tól, kik közül az egyik Pesten lakó mester legyen; ezen bizonyítványokhoz megkívántassék a’ helybéli mübiztosság hitelesítése is. Illy bizonyítványokkal ellátva köteleztessék a mesterré lenni szándékozó a müintézetben megjelenni, hol a’ néki feladandó remekrajzokban mind rajzolási ügyességét , mind mesterségi értelmességét bebizonyítván, a’ müintézettől mesteri levelet nyerjen; mellyel ellátva az egész hazában mindenütt megtelepedhessék. A’ másod rendbéliekre elégséges lehetne, ha a’ helybéli mübiztosság által szinte három főmestertől nyert és egyéb hiteles bizonyítványokat a’ pesti müintézethez évnegyedenként felküldetnék, onnan hasonlóul mesteri levelet nyerendők.”²⁸

Joó írásának ez a részlete azt is mutatja, hogy ő maga is a képzettség központi ellenőrzését tartja követendő gyakorlatnak, viszont a belterjes céhes érdekképviselőtől mindenképpen el kívánta szakítani a mesterlevél kiadását. Javaslataiban, ha nem is szavakkal kifejezett módon, de mégis megragadható a duális képzés és a duális képzés ellenőrzésének gyakorlata. Elképzelése központi eleme a *müintézet* és a *mübiztosság*, ami – úgy tűnik – az azonos minőség egyik biztosítéka volt a számára:

„Minden mübiztosságnak kötelességéhez tartoznék a’ hatósága körében megtelepedett és mühelyt állított mesterekről, ugy szinte a’ megszüntetett mühelyekről tökéletes jegyzéket küldeni a’ pesti müintézeti igazgatóságához évnegyedenként. Továbbá [...] Ezen mübiztosság körébe tartoznék egyszersmind a’ helybéli müszorgalom előmozdítására szolgáló eszközökről gondoskodni , ebbéli véleményét a’ kézműves egyesület igazgatóságának felterjeszteni; ugy szinte ezen mübiztosság fogná ajánlani azon jelesebb mestereket, kik magokat a’ kézműves egyesület rendes tagjává kineveztetésre, valamint főmesteri címre érdemesítették (megjegyezvén, hogy ezen ajánlat csak az ajánlandónak megegyezésével történhessék, miután a’ kineveztetéssel némi terhek elvállalása is kapcsolatba lenne); hasonlóul fognának felterjeszteni azok is, kik ezen megtiszteltetésekre valamely illetlen tett által magokat érdemtelenné tették. E’ mübiztosság évenként a’ kézműves egyesület nagy gyűlésébe, melly mindenkor mükiállítás ideje alatt tartatnék, egy vagy két tagot köteleztetnék felküldeni.”²⁹

Eltekintve attól, hogy milyen javaslatok fogalmazódtak meg, s hogy azok megvalósultak-e, látható, hogy Joó leírásai és utalásai világos képet adnak az addigi gyakorlatról. Ennek egyik

---

²⁸ Uott, pp. 119-120.

²⁹ Uott, pp. 120-121.

legfontosabb eleme a már korábban is kritériumként megfogalmazott idegenbeli tapasztalatszerzés, a vándorlás volt, amelyre a következő részletben reflektál: „Minden kézműves-legénynek, ha valamely városba megy, első kötelessége lenne magát a műbiztosnál jelenteni, hol utasítást is nyerhetne a munka szerzésben; úgy szinte midőn a városból elköltözik, mestere által aláírt vándorkönyvét hasonlóan a műbiztos által aláírni és megpecsételtetni tartoznák.”³⁰ Ugyancsak erre utal a következő pontban: „A kézműves-ínások felszabadítása minden évnegyedi biztossági ülésben történék, melly csak annyiból állana: hogy a szabaduló az e végre tartott jegyzőkönyvbe beiratván, ez alkalommal egy vándorkönyvet váltani köteles volna...”³¹.

Természetesen Joónak is kellett valamit kezdenie azzal a problémával, hogy a településszerkezet jelentékeny befolyással van a szakképzésre: „Falukon és olly kisebb városokon megtelepedett mesterek, mellyekben a kézművesek csekély száma miatt műbiztosok nem tartathatnának, köteleztessenek valamint eddig is a legközelebbi város műbiztosságánál magokat beiratni; hol inassaik felszabadításukat és egyéb kötelezéseiket is teljesíthetik.”³²

Hogy javaslatai jelentős részben a céhrendszer fölszámolására irányultak abból is kitetszik, hogy már ekkor az iparüzési szabadságot fogalmazta meg: „Kézműgyárt és műhelyt állítani mindenkinek szabad lenne; de az ezekben felfogadandó mesterek tartozhatnának mesterségi ismérteik- és ügyességük iránt egy műintezeti vizsgálatot kiállani. --- Miután pedig megtörténhetnék, hogy gyárokbán alkalmazandó mesterek a külföldről is behivattatnának, e tekintetből, de főleg, hogy a gyárt állítani szándékozók mestereik választásában korlátozva ne lennének, ezen gyári mesterekre nézve a nemzeti nyelvet érdeklő 4-ik pont alkalmazásba nem jöhetne.”³³ Vissza is tér legfontosabb javaslatára: „A czéhek megszűnésének alkalmával, ezeknek minden pénzbeli vagyonuk a mesterek számukhoz képest a 13. pontban előadott taksáknak előleges lefizetésére fordíthatnának, egyéb javaikat azonban tetszésök szerint elhasználhatnák.”³⁴

Joó művének részletesebb ismertetésére itt nincs mód, s az is nagyon messzire vezetne, hogy felmérjük, javaslatai milyen forrásból eredtek, s volt-e bármilyen hatásuk is a későbbi magyar szabályozásra. Számon tartani azonban mindenképpen szükséges, s alaposabb vizsgálata sem lenne haszontalan, mivel a benne fölvetett problémák és a rájuk adott megoldási javaslatok egyértelműen mutatják, hogy melyek voltak a korabeli szakképzésnek, iparostanoncképzésnek a kritikus pontjai, s általában az egész korabeli ipari struktúrának a problematikus elemei, amelyeket aztán az 1872-es törvénnyel igyekeztek orvosolni. Nyilvánvaló, hogy a céhek monopóliumának fölszámolása jóval korábban elkezdődött, s nagyon hosszú folyamat volt, mire megérett arra a politikai és társadalmi, gazdasági környezet, hogy a szélesebb nyilvánosság is elfogadta a céhrendszer lebontását.

Érdemes azonban azt is közelebbről megvizsgálni egy konkrét példán, hogy miként működött a szakmai képzés egy magyar városban a XIX. század elején. Erre a legjobb példa Pest, amelynek szakképzési struktúrájáról egészen körültekintő képet ad Patacsich Józsefnek

---

³⁰ Uott, p. 122.

³¹ Uott, p. 122.

³² Uott, p. 122.

³³ Uott, p. 122-123.

³⁴ Uott, p. 123.

az 1830-as évek elején készült munkája: *Szabad királyi Pest városának leírása*, kiadatott Patacsich József Sz. K. Pest Városa' Irnoki Hivatal' Expeditora által, Pesten, 1831. Ebben részletesen szól arról, hogy a *Ratio Educationis* alapján létrejött *rajzoló iskolák* hogyan illeszkedtek bele az akkorra átalakult oktatási rendszerbe: „A' Királyi' Nemzeti' Fő-Oskola három osztályból áll, ide tartozik a' Rajzoló Oskola is; ezen Oskolák Tanítói valaha világiak voltak, és a' Nemes Tanács által választattak; most ezen Oskolákba járó Ifjúságot mind a' három osztályban a' Kegyes Oskolabeli Szerzetesek tanítják, de az Igazgató (Director) egy városi Tanácsnok.”³⁵ Ebben az iskolában a következőképpen folyt az oktatás: „Az elől számlált Oskolákon kívül van még Pesten egy Rajzoló Oskola, mellyben az oskolákba' járó gyermekek mindennap, a' mester legények és inasok pedig vásár-, és ünnepnapokon, 'ingyen taníthatnak. Vannak több Énekelő Oskolák, egy Muzsika, Vivó, Lovagló és Uszó Oskola.”³⁶ A város azonban szociális szerepet is betöltött, hiszen

„[o]llyan szegény gyermekek, kik vagy l árvák, 's egészen gyámolatlanok, vagy szükölködő szülők által nem neveltethetnek, nem taníthatnak, a' kereset Intézettel egy helyen álló szegények'Oskolájába vétetnek-bé. Az itt felvett gyermekek kapnak eledelt és ruhát, és egész nap vagy a' Tanító, vagy a' Tanító Aszszony, vagy a' Munkamester felvigyázása alatt állanak. A Tanító a kirendelt órákban tanítja őket olvasni, írni, számolni., előadja nekik a' Vallást, a' természet történeteiből és tudományából a' szükséges esméreteket, a' mesterség és az egészség tudományát. -A' tanító Aszszony által a' Leányok illendő aszszonyi kézimunkákban, varrás, foltozás, kötés' fonásban 's t. effélékben gyakoroltatnak. A' külömbféle Munkamesterek oktatják a' fiú gyermekeket mindenféle mesterségben p. o. gyapjú, posztó, szabó, asztalos, szalma, és kerti munkában. A gyermekek az Intézetben maradnak', mig a' tanítás tárgyaiban valamelly tökéletességre mehetnek; akkor a'fiú gyermekek önkényes választott mesterséghez az illető mesterembereknek adatnak által; a' leányok pedig jó házaknál örömet fogadtatnak szolgálatba. '— 'Ezen módon à' Pesti Aszszonyi Egyesület ebben az Oskolában felállításától fogva több esztendő alatt sok száz gyermekeket gyámolított, nevelt és sorsokhoz képest formált, kik közül sokan külömbféle mesterségekben', 'és szolgálatokban szorgalmatosoknak, betsületeseknek, és haszonvehetőeknek találtattak. Ezen Jótévő Egyesületnek *Legfelsőbb Védasszonya* Ő Cs. K. Herczegsége Mária Fő Herczeg Aszszony Ő Cs. K. Herczegségének József Főherczeg' és Nádor Hitvесе.”³⁷

Patacsich leírásából jól látszik, hogy a duális képzés elemei már akkor megtalálhatók voltak a magyar képzési rendszerben, hiszen ebben a szegények számára fönntartott iskolákban az ínséges sorsú gyermekeknek egészen komplex oktatása és képzése folyt ingyen, s a beszámoló szerint a képzés sikeres volt. A duális képzés elemét tartalmazza az, hogy a tanítókon kívül ún. *Munkamester*, vagyis föltehetően szakoktató is tanította őket, akitől a mesterség alapjait sajátíthatták el. Az a korábbi gyakorlattal vág egybe, hogy később a

³⁵ *Szabad királyi Pest városának leírása*, kiadatott Patacsich József Sz. K. Pest Városa' Irnoki Hivatal' Expeditora által, Pesten, 1831, pp. 29-30.

³⁶ Uott, p. 33.

³⁷ Uott, pp. 46-47.

gyerekek inasokként, tanoncokként mesterekhez kerültek, s később önállóan folytathatták mesterségüket, míg a lányok gazdagabb, jómódú családokhoz kerültek. A társadalmi felelősség szép példája, hogy a háttérben egy olyan civil szervezet volt, a Jótévő Egyesület, amelynek elnöke a magyar országrész első emberének, a nádornak a hitvese volt. Ez persze azt is mutatja, hogy az arisztokrácia és a bécsi udvar is fontosnak tartotta a szakképzés támogatását s a társadalmi lecsúszásnak a képzés biztosítása révén való megelőzését.

Patacsich ugyanakkor pontos leírását adja – állásfoglalás nélkül – a korabeli pesti céhviszonyoknak: „A’ Mesteremberek. A’ Mesteremberek Czéhekre vannak felosztva, minden Czéhnek vagyon egy Biztosa, ki mindenkor egy Tanácsnok. Vannak privilegiált, és nem privilegiált Czéhek, az elsők Privilegiumok szerint, a’ második rendbéliek pedig a’ közönséges Czéhbéli Czikkelyek (Articulusok) szerint kormányozódnak. ‘Hogy valamely legény mesterembernek bévétetődjön, meg kívántatik: hogy keresztelő és származása, ’s ha idegen, elbocsáttatása Levelét előmutatván, különösen felszabadulását, bétöltött vándorlását, és mindenkor becsületos maga viseletét bé-bizonyítsa, és remekeljen. A’ Remeknek haszonvehetőnek, olcsónak, és a’ mesterségre kívánczónak alkalmas voltát és tapasztalását eléggé kinyilatkoztatónak kell lenni: ha azomban valamely legény reá nehezedett viszontagságok miatt a’ remeket’ el nem készíthetné, a’ Nagy Méltóságú Helytartó Tanácstúl felszabadítást nyerhet.”³⁸

A *Ratio Educationis* által törvényerőre emelt szakképzés a XVIII. század végén és a XIX. század elején mindvégig nagyon fontos kérdése volt a magyar törvényhozásnak országos és rendeleti szinten is, ami jól mutatja, hogy az ipar, a kézművesipar, a szolgáltatóipar és a kereskedelem fejlődése központi kérdéssé tette a magas színvonalú szakképzés biztosítását. Jó áttekintést nyújt ebben a kérdésben Kassics Ignác munkája, aki 1835-ben megjelent latin és magyar kétnyelvű munkájában foglalta össze az 1777 után alkotott és a mesterségekkel, szakmai képzéssel, oktatással kapcsolatos rendelkezéseket.³⁹ Érdeemes néhány részletét idézni ennek a nagy erudícióval készült munkának, mert jól mutatja a XVIII-XIX. század fordulójának tendenciáit.

Szűk két évtizeddel a *Ratio Educationis* kihirdetése után 1795-ben alkották meg azt a szabályozást, amely a következőképpen szól: 1795. Sz. Mihályhava’ 25-kén Sz. 19655. — Midőn a’ rajzoló Oskolák dicső emlékezetű Mária Theresia Császárné ’s Királyné, Uralkodása alatt Magyar Ország, és hozzákapcsolt Tartományainak nagyobb Várossaiba béhozattak volna, — a’ vala ezen intézetnek célja: hogy a’ mesterség és kézi művek nagyobb tökélyt érjenek, és így a’ Kézigyárok’ készítményeivel való Kereskedés is elősegíthetessék; a, mesterségekben pedig és művekhen a’ jó ízlés gyarapodhasson.⁴⁰ Úgy tűnik a célt csak részben sikerült elérni, hiszen

---

³⁸ Uott, pp. 101-102.

³⁹ *EXTRACTUS Benignarum Resolutionum Regiarum pro Magistris Opificibus, eorundem Sodalibus et Tyronibus, Caehalibusque Regni Hungariae Contuberniis praescriptarum, concinnati et editi p e r Ignatium Kassics, Juratum ad Excelsam Cancellariam Regiam Hungarico Aulicam Agentem, Causarum Fori Utriusque Advocatum, ac Incytorum Comitatum Veszprim, Simegh et Békésiensis Tabulae Judiciae Assessorem. VIENNAE 1835. A’ Magyar Országgi Mester-Embereket, ezeknek Legényeit, és Tanítványait, nem különben a’ Mester-Czéheket illető Kegyelmes Királyi Rendeléseknek K I V O N A T A I, készítette és kiadatta Kassics Ignác, A’ Fő Méltóságú Magyar Királyi Udvari Cancelláriánál Hites Udvari Agens, mindkét Törvényszéki Ügyvéd, Tekintetes Nemes Veszprim, Somogy és Békés Vármegyéknek Tábla-Birája.*

⁴⁰ Uott, p. 9.

„ez ideig a' Rajzoskolák egyedül csak a' nagyobb Városokban találtatnának, és ennél fogva nem lehetne minden Mester-Inas és Legénynek alkalmá azokba járhatni; hogy az illyesekre nézve is elérthessék a' Rajzoskolákat tárgyozó kitüzött cél; azt parancsolja Ő Fölsége tellyesíteni: hogy az illyeneknek Mesterségöket előbb gyakorlani szabad ne légyen, míg rendes Tanúlevéllel azt bé nem bizonyíthatnák: hogy ök Legénykorokkor legalább egy esztendeig vagy valamelly nyilvános Rajzoskolába jártak, vagy különös szorgalmok és taníttatások által a'szükséges rajz ismereteket magokévé tették légyen.”⁴¹

A helyzet azonban korántsem volt rózsás, hiszen olykor az alapkészséggel is hadilábon álltak a tanulók, ezért aztán „[é]szrevételvén továbbá az is, hogy olyas Mester - Inasok is jártak a' Rajzoskolába, kik se olvasni, se írni nem tudtak, ezen ügyesség" hijánnnyával azomban természetesen a' Rajzolásban kivánt előmenetelt nem tehetnének; Ő Fölsége azt méltóztatott kegyelmesen rendelni: hogy az ugy nevezett tanulási ismétlésre (repetitíóra) fordítandó órák, mellyek főképp e' hijánnnak pótlására a' legjobb sikerrel divatoznak némelly helyeken...”⁴² Ebben az évben szabályozták azt is, hogy kiknek kell a rajziskolába járniuk. Érdemes idézni ezt a fölsorolást, mert megmutatja melyek voltak a legfontosabb mesterségek és mennyire differenciálódtak ekkorra a szakmák.

„Jegyzéke azon Mester-Embereknek, kikben a' Rajzoskolákha való járás megkívántatik:

1. Kőmíves.
2. Kőfaragó.
5. Padlázó, v. Padozó. -
4. Asztalos.
5. Kerékgyártó, vagy Bognár. - -
6. Ács;
7. Lakatos.
8. Aranykovácsló, vagy Ötves.
9. Velencei -Réz'- mives, vagy Gomböntő.
10. Sárga-réz -mives, vagy Rézöntő.
11. Harangöntő.
12. Bádogos.
13. Rézmives, vagy Kolompár,
14. Aranymives.
15. Paszamántverő.
16. Gombkötő (Német).
17. Anyag-szövő
18. Damask- és vászon-szövő Takács;
19. Nyereggyártó.

---

⁴¹ Uott, p. 12.

⁴² Uott, p. 13.

20. Szíjjártó.
21. Műszerszám--készítő.
22. Fazekas.⁴³

Ugyancsak nagyon fontos volt a külföldi tapasztalatszerzés, ahogy azt a kötetben idézett egyik másik szabályozás is megerősíti: „Hogy a'ki mesteri Just akarna nyerni, az, a' Czéhbeli Kiváltságban Privilegiumban) megállapított Rendszabásokhoz képest, mesterségét jól megtanulja, és három Esztendeig vándoroljon. Ezen vándorlás alól azomban a' Legény akár beteges állapotja miatt, akár pedig házi körülményei' tekintetiből a' Polgári Kormányshék által felszabaditathatik.”⁴⁴ Amikor tehát végigtekintünk a duális képzés magyarországi történetén, s a tapasztalatokat összevetjük a német definícióval, amely a *duales System* részének tartja a vasárnapi iskola mellett a külföldi tapasztalatszerzést is, akkor azt tapasztaljuk, hogy ezek a képzési formák mintegy kötelezettségként már a XVIII. században megjelentek a magyar oktatási és képzési közgondolkodásban és jogi szabályozásban, vagyis egyáltalán nem tévedés a duális rendszer előkészítő szakaszát egészen a *Ratio Educationis*-tól eredeztetni.

Ahogy Joó esetében is azt láttuk, hogy a mesterségek gyakorlása esetében nem volt mellőzhető szempont a nemzetiségi hovatartozás sem, illetve ezzel párhuzamosan a magyar nyelv ismerete, ugyanez a nemzetiségi, vallási szempont érvényesült a XVIII-XIX. század fordulóján született szabályozásokban. Kassics idézi például a zsidó iparosokra és kereskedőkre vonatkozó különös rendelkezést: „A' Zsidók akár magok; akár pedig szinte Zsidó Legényeik által üzhetik Mesterségöket, és mind addig gyakorolhatják a' Mesterség' tanításában Ifjaikat, míg számok annyira nevelkedne: hogy ők is Czéhbe állhassanak.”⁴⁵ Nagyon fontos és az emancipáció irányába mutató rendelkezés ez, ami persze arról is árulkodik, hogy a duális képzési struktúra, vagyis a tanítás és a gyakorlati képzés két különböző helyszínen való elsajátítása bizonyos társadalmi és vallási csoportok esetében akadályokba ütközött. Nyilván emiatt volt szükség arra, hogy a zsidók esetében a szakképzést a mesterekre bízzák. Arra nincs adatunk, hogy zsidó tanonc látogatták-e a rajzoló iskolákat, minthogy azonban azok rendszeren vasárnap nyíltak meg a tanoncok számára, ami a zsidók számára nem számított ünnepnapnak, elképzelhető, hogy számukra éppen saját vallási előírásaik megtartása végett kellett külön rendelkezést szabni.

Hasonlóan egyéni elbánásban részesültek a cigány mesterségek üzői. Rájuk a következő rendelkezést szabták 1805-ben: „Kegyelmesen meghagyatik: hogy a' Czigányoknak, mesterségök' folytatása végett, a' lakás és tartózkodás, hiteles Utilevek mellett, egyedül abban a' Vármegyében engedessék-meg, a' holrendszerint laknak; ellenkező esetben pedig elfogattatni, 's származások' helyére vissza utasítatni, rendeltetnek.”⁴⁶ Ennek a rendelkezésnek az lehetett az oka, hogy a cigányok nomád mesterséggyakorlása sértette a helyi mesterek érdekeit, illetve a vándorló cigányok közt összetűzéshez vezetett.

A törvényhozónak azonban nemcsak általános, illetve vallási, nemzetiségi, etnikai szempontból kellett különleges szabályokat hoznia, hanem figyelembe kellett venni egyes

---

⁴³ Uott, p. 14.

⁴⁴ Uott, p. 35.

⁴⁵ Uott, p. 37.

⁴⁶ Uott, p. 38.

mesterségek gyakorlásának körülményeit is. Érdekes példája ennek a kőműves mesterek esete, akikről külön kellett rendelkezni a XIX. század elején:

„annálfogva, valaminthogy szükségképpen megkívántatik, hogy a' Kőműves-Mester-Legények legalább is 3 esztendeig vándoroljanak; és pedig nem csak egyik Mestertől a' másikhoz, hanem az Örökös Tartományok Fő-Várossaiba is; sőt, a' mennyire lehet, a' körülállásokhoz képest, a' külföldi Városokba is: úgy egyszersmint elhatároztatik, hogy a' Kőműves-Legény Mester egyébkép ne lehessen, hanem csak úgy, ha hiteles Bizonyítványokkal meg tudná azt mutatni: hogy kitöltvén az Inas- és Legény-kori esztendőket, a' Rajzoskolába is járt, és ott a' Rajzolás megtanulta; továbbá hogy a' főntebb előadott mód szerint Vándorlását elvégezte, 's valamelyik Mesternél egy esztendeig pallérkodott. Azon észrevétel, hogy ők Télen által nem dolgozhatnak, következésképp, hogy a' vándorló Legény akkor magát el nem tarthatná, főképpen a' nagyobb Városokban, a' hová úgy is – nagyobb tapasztalás végett, menni tartoznának – annálfogva sem állhatván meg, mivel a' nagyobb Városokban Télen által szoktak a' Rajzolás és Építés' Tudományaiban Leczkék adatni, a' hová ők eljárhatván, azokat ingyen megtanúlhatják, és magokat a' Tervek' (Planumok) és Költségek' Javallatinak (Projectumainak) készítésiben gyakorolhatják. Tavaszon, Nyáron, és Őszön által pedig, midőn a' Kőművesi munkák szakadatlanul folytatnak, magoknak mindenkor szerezhetnek annyit, a' mennyi a' téli 5 Hónapokban élelmökre elegendő; 's így arról, aki Télen által élelmében szükségét szenvedne, méltán föl lehetne tenni: hogy az Esztendőnek többi részeiben bizonyosan szabadabban élt légyen.”⁴⁷

Ez az 1808-ban hozott rendelkezés tehát világosan megmutatja, hogy a törvényalkotó nem zárkózott el a differenciált szabályozástól sem.

Általános kiegészítésként hozták azt a törvényt is, amely még a céhszabta az inas- és tanoncképzést:

„Az Inasságra felvétetni kívánkozó Ifjú lehet akármelly törvényesen bévett Vallásui, a' nélkül, hogy az ötet a' kitűzött Mesterségnek tanulásában gátolhassa. Minekelötte valaki a' Céhmaster tudtával, és a' fertály esztendei Gyűlés alkalmával Inasnak annakrende szerint felvétethetne, és az Inasok Lajstromába béirattathatna, tartozik előbb azon Mesternél, kinél inaskodni akar, a' hat héti próbát kiállani, és csak ennek utánna ha a' Mester ötet mindenkép alkalmasnak talállya, és ő is a' keresztelő, vagy a' születéséről szöllő más bizonyáglevelét, valamint, ha jobbágy volna, Földes Urának is megegyezéséről kapott Oklevelétis (melly ha tölle megtagadtatna, akkor ő az illető Törvényhatóságához folyamodhat) előmutathatná, vétethetik fel, a' Czéhláda nyitva létekor valóságos Inasnak: melly esetben keresztelő Levelét, vagy származásáról és elbocsáttatásáról szöllő bizonyáglevelét a' czéhládaiba letenni [tartozik].”⁴⁸

---

⁴⁷ Uott, pp. 44-45.

⁴⁸ Uott, p. 92.

E részlet, amely még fenntartja a céhek kiváltságait, s említi azoknak egyik emblematikus tárgyát, a *céhládát* is, jól mutatja, hogy a XIX. század elején hogyan változott meg a társadalmi környezet, hiszen néhány évtized múlva, ahogy azt Joó szövegei bizonyítják, már napirenden volt a céhrendszer fölszámolása. Ezt meggyorsította, hogy egyre újabb szakmák jelentek meg, amelyek működésének szabályozására már alkalmatlan volt a régi céhes struktúra. Hogy ez mennyire így van, jól mutatja az a rendelkezés, amely azt mutatja be, mennyire más és más módon kellett az egyes szakmákat elsajátítani:

„Az Inas a' Kenyérsütöknél, Ácsoknál, Kötélgyártóknál, Bábsütöknél, Fazekasoknál két, a' Szücsöknél, Aranyműveseknél, Köfaragóknál, Tobakoknál, és Orásoknál négy, más Mesterembereknél pedig külömbség nélkül három esztendőig egy folytában tanuiljon; 's ne merészellye Mesterét akármelly szín alatt is elhagyni, vagy éjelenként kimaradni, és csavarogni, hanem tisztességes, 's szófogadó ifjúhoz illő módon visellye magát; hív, szorgalmatos, és engedelmes légyen; a' Mester pedig jó moddal bánnyék véle, 's többet a' házimunkára, mint sem a' mesterség' tanulására ne fogja, hanem mint jó háziatya, és jól tanító mester a' Religiónak (Hitnek), jó erkölcsöknek, és a' mesterségnek vagy kéziműnek fundamentomira szorgalmatossan oktassa ötet.”⁴⁹

Természetesen az is fölfedezhető ezekben a szabályokban, hogy a céhvilág szigorúan zárt szabályai már elkezdtek repedezni. Ennek lehet tanúbizonysága az a rendelkezés, amely a tanoncok érdekében korlátozza a céheket:

„Ha az Inas a' kiszabott inasi esztendeit kitöltötte, és semmi helyes' kifogás ellene nem volna, nem csak felszabadíthatatik, hanem tartozik is a' Czéh ötet, lefizetvén felszabadíttása talksját, melly a' befogadási Taksánál nagyobb, és így 1 for. 30 koronánálnál több nem lehet, felszabadítani, maga szárnyára bocsájtani, és Mesterlegénynek a' Czéhládának nyitva létekor, minden eddig szokásban lévő szertartásoknak, és visszaéléseknek elmellőzésével, felolvasván előbb előtte, és meg is magyarázván az ötet illető rendszabásokat, és törvényeket, 's azoknak pontos megtartására ötet komolyan meg is intvén, kinevezni. Ezen felszabadítás a' Czéh' Jegyzökönyvébe irattassék bé, az ujonnan kinevezett legénynek felszabadításáruul bizonyáglevél készíttessék, és az a' maga eredeti valóságában a' Czéhládba tétessék bé. Tiltatik azomban minden Czéheknek akármelly tartalékoknak, vagy illetlenségeknek ezen felszabadítási bizonyág levélbe való bécsúsztatása, és kötelességekben fog állani, hogy az egyedül a' kiszabott forma szerint készíttessék.”⁵⁰

Nagyban könnyített tehát a jogi szabályok precízebb, körültekintőbb megfogalmazása a tanoncok helyzetén, s jól kirajzolódik az a szándék, amely aztán a század második felében elvezetett a céhek fölszámolásához. Hogy egy másik példát idézzünk: a rendelkezések azt is szabályozták, hogy a külföldi tapasztalatszerzésre

---

⁴⁹ Uott, p. 100.

⁵⁰ Uott, p. 102.

utazott tanoncot milyen módon fogadják: „A’ Vándorló Legény mihelyest valahová, meg állapodás végett elérkezik, azonnal a’ Szállohelyre (Herberg) mennyen; vagy ha illyes nem talátnék, legfellebb más nap a’ Czéhmesternél, vagy ennek jelen nem létében az öregebb Mesternél megjelenyen, ’s munkát kérvén, az ajánlott műhelyt vonalkodás nélkül elfogadja.”⁵¹ Ugyancsak a tanoncokat védték azzal, hogy a céhek által bevett gyakorlatnak tekintett késleltetést igyekeztek kiiktatni a rendszerből: „Azon Legény, a’ ki Remekét hiba nélkül elkészíti, Mesternek bévétetessék.”⁵²

Ebbe a kategóriába sorolható az is, hogy „[e]gyik Mester, vagy ennek Legénye, a’ másik munkáját otsárolni, ’s az által a’ vevőket magához, vagy Mesteréhez hodítani ne merészelle, különben a’ Mester ugyan két a’ Legény pedig egy forintbani büntetessék...”⁵³

A bemutatott példák sorát még hosszan lehetne folytatni. Itt és most csupán annyit kell megjegyezni, hogy a duális képzési modell elemei már a XVIII. században megjelentek Magyarországon, s jelenlétük azóta folyamatosnak mondható. A *Ratio Educationistól* az első magyar ipartörvényig eltelt mintegy száz évben annak a folyamatnak az elemeit is fölfedezhetjük, amelynek során a céhek lassan elveszítették monopóliumukat, mert az ipari fejlődéssel párhuzamosan már a fejlődés gátjainak, akadályának tűntek, ezért az ország gazdasági érdekeit szem előtt tartó törvénykezésnek ezzel a problémával előbb vagy utóbb, de szembe kellett néznie. A baranyai iparoktatás történetének kiváló szakértője, Erdődy Gyula éppen ezért fogalmazott a következőképpen a XIX. századi ipartörvényekről szólva: „A céhes-, a céhenkízüli- és a nagyipar ellentéte a 19. század második felében kibékíthetetlen lett. A céhek megszüntetésére vonatkozó törvénycikk elhárította a tőkés ipar fejlődése elől az akadályokat, de megjelenése akár formálisnak is tekinthető. A munkavállalás szabadsága, a tőkés üzemekben eltöltött időnek a tanulási, illetve a vándorlási időbe való beszámítása, a munkabér megállapításának kölcsönös egyezkedés tárgyává tétele, a kétoldalú felmondási idő bevezetése, a munkaidő szabályozása és a tőkés vállalkozás korlátlan szabadsága az 1872-es ipartörvényhez vezetett.”⁵⁴

Mária Teréziának a magyar oktatás európai szintűvé emelése terén szerzett érdemei elvitathatatlanok, és okvetlenül itt kell megemlékezni arról is, hogy a szakoktatás helyzetének nagyon jót tett az egyetem Nagyszombatból Budára költöztetése. Az ennek az eseménynek az ötvenedik évfordulóját ünneplő vers a hosszú pusztulás képeit így festi:

Nem vala még nálunk mind ekkorig a’ nevelésnek
És tudományoknak köz dolgok rendbe hozatva.
Mít Lajos és Zsigmond és Mátyás Római fényel
E’ kettős tárgynak gyarapítására tevének ,_
Azt feldullya Moháts.⁵⁵

---

⁵¹ Uott, p. 286.

⁵² Uott, p. 291.

⁵³ Uott, p. 293.

⁵⁴ Erdődy Gyula: *A baranyai iparoktatás története II.*, Pécsi Szemle, 1998 (1. évf.) 3-4. szám, 58-63. Az idézett részletet lásd az 58. oldalon.

⁵⁵ *Öröm vers, a’ királyi magyar Főiskola budai béiktatása ötvenedik esztendejére*, készítette Vass László, Pesten, 1830, p. 8.

Innen szemlélve valóban elévülhetetlenek a királynő érdemei:

Íme talál még is mindég Ő újra, mit adjon.
O! melly elmés, melly kitaláló a' szeretet, ma
Kezdünk, ugy szólván, uj létet, vissza születnek
Már szebb képekben Nagy Corvínusnak idői,
A' miket az kezdett, bőven befejezte Királynénk.
E' fényes Várban Muzsáknak lakhelye lészen
Ismét. Itt nő, melly örökös fog lenni 's az égis
Fogja emelni fejét majd innen, másod Olympus.
Itt leszs a' Pharos, mi setét, fut előtte ezentul
'S drága' Hazánk' minden részére világa kiterjed.
Itt leszs a' tudományok' Mindensége 's iminnét
Számos népeinek szanaszét majd jussait osztja.
Mint hirdessünk mi most Téged', Drága Királynénk!
E' nagy ajándékokod', mint kelly, érezni vagyunk tsak
Képesek , a' „meghálálás fellül van erónkön”⁵⁶

---

⁵⁶ *Öröm vers, a' királyi magyar Főiskola budai béiktatása ötvenedik esztendejére*, készítette Vass László, Pesten, 1830, p. 12.

Egy sikeres XIX. századi magyar modell

A keszthelyi Georgikon

A *duális képzés* konkrét előzményei közül tanulmányunkban röviden csak a Festetics György által alapított keszthelyi *Georgikon* néhány olyan vonását emeljük ki, amelyek mutatják, hogy mennyire fontosnak tartotta az alapító gróf és a tanácsot adó tudósok, szakemberek köre az elméleti tudás mellett a gyakorlati ismeretek átadását. Éppen emiatt ismételtük meg azt az általánosan elfogadott véleményt, hogy „Festetics György intézményei közül legnagyobb alkotásának, minden kétséget kizáróan, a Georgikont tekintjük.”⁵⁷ Esetében ugyanazok a motívumok játszhattak szerepet, mint amelyek Mária Teréziát is vezették, hiszen „[c]élja az elmaradt mezőgazdaság helyzetének javítása volt, amit Festetics saját birtokain is tapasztalhatott és a látottak alapján rendkívül sürgősnek ítélt.”⁵⁸ Cséby helyesen állapítja meg, hogy „Festetics tisztában volt azzal a ténnyel, miszerint a felemelkedés, a haladás alapvető záloga, ha az ország legjelentősebb termelő-szférájának az agráriumnak megfelelő képzettséggel rendelkező szakembereket biztosít. A Georgikon megelőzte Philipp Emanuel von Fellenberg 1804-ben és Albrecht Thaer 1807-ben mezőgazdasági iskoláinak létrejöttét.”⁵⁹ Érdekes adalék a korabeli elképzelések rekonstruálásához az a körülmény, hogy tervbe volt véve egy szakképző intézet létrehozása is Csurgón, amely egészen világosan mutat a szakképzés modern rendszere irányába. Az idézett kutató szerint „[ú]jabbán került csak az érdeklődés fókuszába az a tény, hogy Festetics a keszthelyi Georgikonnal egy időben Csurgón is mezőgazdasági iskola felállítását tervezte. Tessedik Sámuelhez intézett levelében ’tudtára adja a M. Gróf azon plánját is, mely szerént jószágaiban Csurgón és Keszthelyen két institutumot akar fel-állítani. (...) Csurgón már introducál az árvák institutumát, mellybe paraszt gyermekek fognak fel vétetni s a föld művelés jó módjának tanulása mellett a fabrica mesterségre is taníttatnak, főképpen pedig minden dolgokat magok kézi munkájuk által fognak véghez vinni. Ezekhez képest kéri ő Nagysága Teschedik (!) urat, hogy az előadott institutumoknak eránt közöllye bölts tanácsát’.”⁶⁰ Világos, hogy a levél megfogalmazása alapján a terv túlmutatott azon, hogy csupán parasztokat képezzenek a mezőgazdaság számára, hiszen a „fabrica mesterség” hangsúlyozása azt is jelentette, hogy a tanulóknak kézművesmesterségeket is lehetőségük lett volna elsajátítani. Erre tekintve csak sajnálhatjuk, hogy ez az elképzelés nem valósult meg.

Cséby Festetics jelentőségét éppen abban látja, hogy míg „[a]z uradalmakat vezető gazdatisztek képzettsége a XVIII. században – de még a következő század elején is – nem annyira az iskolázottságon, mint inkább a gyakorlaton, a föld népének évszázados tapasztalatain alapult. A birtokkormányzatokban éppen ezért nem annyira az elmélet, mint inkább a gyakorlat érvényesült. Az uradalomba felvett gyakornoknak végig kellett járnia a

---

⁵⁷ Cséby Géza: *Gróf Festetics György helye a magyar művelődéstörténetben, különös tekintettel a Magyar Minerva könyvsorozatra és a Helikoni Ünnepekre*, PhD-értekezés, Szegedi Egyetem, 2013, p. 87.

⁵⁸ Uott. p. 87.

⁵⁹ Uott. pp. 87-88.

⁶⁰ Horváth József: *Csurgó monográfiája*, Csurgó, 2009, p. 89.

számárlétra fokait és munkája során kellett elsajátítania a szükséges ismereteket,⁶¹ addig a keszthelyi intézményben ezen túlmutató célt tűztek ki: „az igények figyelembevételével a Gerogikon a mezőgazdaság különböző irányú szakember-szükségletét kívánta kielégíteni. A Georgikonban éppen ezért nemcsak felsőfokú, de középfokú és alsó fokú képzés is folyt.”⁶² Éppen ezért „[a] Georgikonban több iskolatípust magába foglaló tanintézet volt, amely a következő iskolákból állt:

Tudományos Gazdasági Iskola,
Parasztiskola,
Pristaldeum,
Erdésziskola,
Kertésziskola,
Ménestester- és lovászkiskola,
Mérnökiskola,
Gazdasszonyképző Iskola.”⁶³

Ezek közül a legérdekesebb és a későbbi intézményekkel legtöbb párhuzamot mutató intézmény a parasztiskola volt, amely „1798-ban indult. Célja a képzett uradalmi cselédek nevelése, hogy az uradalomban ’jó béresek, béresgazdák, pallérok’ legyenek. A Parasztiskola tanulóit alpraktikánsoknak nevezték. Ide kizárólag a Festetics hitbizomány ösztöndíjasait vették fel, ’külső’ diákok nem jöhettek. A tanulmányi időt nem határozták meg, az a tanuló szellemi képességeitől függött. Tantárgya: vallás, olvasás, írás, számolás, földművelés, gyümölcsstermesztés, állattenyésztés, méhészet, selyemhernyó-tenyésztés, erdészet. A legjobb tanulókból uradalmi gazdák lettek, a középszerűekből vincellérek, kertészek, erdőpásztorok, méhészek, csikósok, tehenészek, birkások, a leggyengébbeket kézi munkára irányították.”⁶⁴

Természetesen az oktatási keretek nagyon eltértek a később gyakorlattól, s nyilván a korabeli szigorú, ma már embertelennek érzett bánásmód is szerepet játszott abban, hogy a későbbi törvények egyre nagyobb hangsúlyt fektettek a kiszolgáltatott helyzetben lévő tanulók védelmére. Cséby ezzel kapcsolatban azt írja, hogy „Süle művében⁶⁵ idézi Csanády Gusztávot,⁶⁶ aki maga is leírja a Georgikon alapításának 100. évfordulójára Keszthelyen, 1897-ben kiadott emlékkönyvében, hogy a Parasztiskola diákjai „...igen szigorúan és minden elkényeztetés nélkül tartattak, azért nem volt ritka közöttük a szökés, de a jóra valókat gyakran megajándékozta a gróf.” Csanády nem hagy kétséget a felől, hogy Festetics vasszigorral felügyelte az iskolát. Ráadásul az alpraktikánsok a tanulás mellett fizikai munkára is kötelezve voltak, s kötelesek voltak kiszolgálni a főpraktikánsokat.”⁶⁷

Végezetül a *Gerogikkal* kapcsolatban csupán annak kertésziskoláját említjük, amelynek tanmenete kiválóan illeszkedik az elméleti és gyakorlati ismeretek elsajátításának követelményéhez: „A *Kertésziskola* ugyancsak 1806-ban létesült. A két éves tanulmányokra

---

⁶¹ Cséby Géza: *Gróf Festetics György helye a magyar művelődéstörténetben, különös tekintettel a Magyar Minerva könyvsorozatra és a Helikoni Ünnepekre*, PhD-értekezés, Szegedi Egyetem, 2013, p. 88.

⁶² Uott. p. 88.

⁶³ Uott. p. 94.

⁶⁴ Uott. p. 95.

⁶⁵ Süle Sándor: *A keszthelyi Georgikon 1797-1848.*, Akadémiai, Budapest, 1967.

⁶⁶ *Emlékkönyv a Georgikon alapításának 100-ik évfordulójára*, Szerk.: Csanády Gusztáv, Keszthely, 1897.

⁶⁷ Cséby Géza: *Gróf Festetics György helye a magyar művelődéstörténetben, különös tekintettel a Magyar Minerva könyvsorozatra és a Helikoni Ünnepekre*, PhD-értekezés, Szegedi Egyetem, 2013, p. 95.

először az alpraktikánsok közül válogatták ki a diákokat. Az oktatásukat egy tanító és a grófi kertész látta el. Tantárgyaik a számtan, magyar és német írás, olvasás, kerti kalendárium (a kerti munkák hónap szerinti bontásban), tollbamondás, faiskolák, fáskertek, üvegházak berendezése, kezelése, kertészeti növénytan, díszkertek kialakítása.”⁶⁸

---

⁶⁸ Uott. p. 97.

Törvényi szabályozások

A XIX. századi ipartörvények

Az 1872. évi VIII. és az 1884. évi XVII. törvénycikk⁶⁹

A céhek monopóliumának fõszámolását az 1872. évi VIII. törvénycikk, az ún. *Ipartörvény* mondta ki, amely I. fejezetének 1. §-a így hangzik: „A magyar korona területén minden nagykoru vagy nagykorunak nyilvánított egyén, nemre való tekintet nélkül, ezen törvény korlátai közt, bármely iparágat, ideértve a kereskedést is, bárhol, önállólag és szabadon gyakorolhat.”⁷⁰ Nemcsak az iparüzés szabadságát mondta ki a törvény, hanem azt is hogy az önálló iparosok tarthatnak tanoncot: „(39. §) Tanonczot tartani minden önálló iparosnak szabad.”, de azt megszabta, éppen a korábbi szabályozást pontosítva, hogy „(40. §) Gyermek, kik életük 12-dik évét még be nem töltötték, tanonczoknak fel nem vehetők.” Kivétel persze volt, s ebben az esetben ugyan a gyakorlati és az elméleti oktatás kettõssége is megfigyelhetõ, duális képzésrõl nem beszélhetünk, mert a kötelezõen elõírt iskola nem szakmai, hanem általános képzést volt hivatva nyújtani: „Kivételnek csak az iparhatóság engedelmével lehet helye, mely esetben köteles az iparos tanonczát 12 éves kora betöltéséig a népiskolába rendesen járatni.” Mindez azt is egyértelmûvé teszi, hogy 1872 után a duális képzés ekkor is létező formáiról (vasárnapi iskola, külföldi vándorlás) csak azokban az esetekben beszélhetünk, ha a tanonc már betöltötte a tizenkettedik életévét. Ez mindenképpen egyértelmű elõrelépés, mert a korábbi törvények és rendeletek nem szabályozták egyértelműen azt, hogy ki mikortól vehet részt a szakképzésben.

Ezzel kapcsolatban írja tanulmányában Nagy Péter Tibor, hogy: „A neveléstörténet-írás viszonylag ritkán szól arról, hogy a kötelező iskoláztatás egybeesik azzal a történeti idõszakkal, amikor a családi gazdaságból kikerül a mindig is komoly mértékben felhasznált gyermekmunka, s a városi társadalom jellegzetes figurájává válik a kisiparosok, kiskereskedõk mûhelyeiben és boltjaiban szakmát tanuló és segédmunkát végzõ, illetve a kistulajdonosok háztartásában élõ, azok háztartási munkamegosztásába beilleszkedõ tanonc. Magyarországon az 1872. évi ipartörvény eltörölte a céheket, és arra kötelezte az iparosokat, hogy tanoncaikat az esti órákban tanonciskolákba járassák. Ez az iskola tehát a felsõ népiskolát pótolta: heti tizenegy órás tanulást biztosított. Az 1884. évi törvény a legalább ötven megfelelõ korú tanonccal rendelkezõ települést már tanonciskola létrehozására kötelezte. Ez a törvény az 1868-as népiskolai törvényhez hasonló szabályozási logikát követ, hiszen az iskolaállítási kötelezettséget a községhez telepíti. Munkanapokon közmûvelõdési tárgyakat, vasárnap rajzoktatást tanítottak. Utóbbit úgy értékelhetjük, mint a szakoktatás

⁶⁹ A továbbiakban idézett törvények forrása: <http://www.1000ev.hu>

⁷⁰ Ezt az 1882-es törvény így fogalmazza meg: „1. § A magyar korona országai területén minden nagykoru, vagy nagykorunak nyilvánított egyén, nemre való tekintet nélkül, ezen törvény korlátai közt bármely iparágat, ideértve a kereskedést is, bárhol, önállóan és szabadon gyakorolhat.”

irányába tett szerény lépést.”⁷¹ A rendszeres magyarországi iparoktatás feltételeit tehát, az ipartörvény teremtette meg. 1884-ben 49, 1889-ben 215, 1893-ban már 535 tanonciskola működött. 1896-ban minden olyan községben megszervezték a tanonciskolát, ahol a tanoncok száma elérte az 50 főt.⁷²

Az 1872-es ipartörvény a következő módon szabályozta, hogyan kell az iparosnak tanoncát oktatnia. Mivel a szabályozás megadta a keretet a tanoncképzéshez, érdemes hosszabban idézni:

1872. évi ipartörvény	1884. évi ipartörvény
„41. § A tanoncz fölvétele írásbeli szerződés mellett történik. A felvétel alkalmával az iparos és a tanoncz szülői vagy gyámja közt a tanidő tartama, a tanoncz tartása és ellátása, a tandíj összege, vagy ha e helyett a tanidőnek meghosszabbítása köttetett ki, ezen pótídj tartama s az ez által pótoltt tandíj összege egyetértőleg megállapítandó. 42. § Az iparos köteles: a) tanonczát azon iparágban, melyet üz, kiképezni, jó erkölcsre, rendre és munkásságra szoktatni; b) időt engedni arra, hogy a tanoncz vallása ünnepnapjain az isteni szolgálatot látogathassa; c) tanonczát, ha írni, olvasni és számolni nem tud, ezeknek megtanulására, különben pedig az ismétlési, esti, vasárnapi, illetőleg ipariskolába járásra szoritani;	59. § Tanonczot tartani a 47. és 160. §-ban említett esetek kivételével minden önálló iparosnak szabad. 60. § Gyermekek, kik életük 12-ik évét még be nem töltötték, tanonczokul fel nem vehetők. Kivételnek csak az iparhatóság engedelmével lehet helye, mely esetben köteles az iparos tanonczát 12 éves kora betöltéseig a népiskolába rendesen járatni. 61. § A tanoncz fölvétele az elsőfoku iparhatóságnál írásbeli szerződés mellett történik; ha a fölvétel helyén iparhatóság nem székel, az írásbeli szerződés a község előljárósága előtt is köthető, a mely esetben a szerződés 8 nap alatt az iparhatósághoz megküldendő. A fölvétel alkalmával az iparos és a tanoncz szülői vagy gyámja közt a tanidő tartama, a tanoncz tartása és ellátása egyetértőleg megállapítandó. A tanidő legalább addig tart, mig a tanoncz élete 15-ik évét betöltötte. 62. § Az iparos köteles: a) tanonczát azon iparágban, melyet üz, kiképezni, jó erkölcsre, rendre és munkásságra szoktatni; b) időt engedni és felügyelni arra, hogy a tanoncz vallása ünnepnapjain az isteni tiszteletet látogassa;

⁷¹ Nagy Péter Tibor: *Iparos-tanonc oktatáspolitiká az irányított gazdaság születésének évtizedeiben*, Magyar Pedagógia, 100. évf. 1. szám (2000) 79.

⁷² Vö. Nádasi András: *Az ipari szakoktatás és a tanoncképzés kezdete és kiteljesedése*, in: Nádasi András: *Gépész mérnök-tanár szakmaspecifikus módszertani modul*, Hungarian Online University: <http://okt.ektf.hu/data/forgos/file/tananyag/nadasi/index.html> (letöltés ideje: 2016. január 31.)

<i>d)</i> ha háznépéhez tartozik, betegség esetében ápolásban részesíteni. 43. § Az iparos tanonczát csak az iparüzlethez tartozó munkáknál alkalmazhatja, cseléd-szolgálatokra nem kötelezheti és tartozik felügyelni, hogy a tanoncz a háziak vagy segédek által ne bántalmaztassék. 44. § Oly tanonczok, kik éltük 14-dik évét be nem töltötték, naponkint csak 10 órai, kik a 14-dik évet már elérték, 12 órai munkára kötelezhetők, az iskolában töltött időt is beleértve. Mindkét esetben azonban munkaközben délelőtt és délután egy-egy fél, délben pedig egy egész szünóra tartandó, és a tanonczok általában csakis oly munkára szoríthatók, mely korukhoz képest testi erejüknek megfelel. 45. § Éjjeli munkára, azaz esti 9 órától reggeli 5 óráig tizenhat éven aluli tanonczok általában nem alkalmazhatók; oly iparágaknál azonban, melyek üzlete éjjeli munka nélkül fennakadást szenvedne, az iparhatóság - tekintettel a tanoncz testi fejlettségére - megengedheti, hogy 16 éven aluli, de 14 évesnél nem fiatalabb tanonczok a 44. §-ban megszabott munkaóráknak legfőlebb felét éjjeli munkában dolgozzák le. 46. § A tanoncz az iparosnak, illetőleg üzletvezető helyettesének a reája bizottakban engedelmességgel tartozik; és ha az iparos házában élelemmel és lakással láttatik el, 18 éves koráig azoknak atyai fegyelme alatt áll. 47. § Az iparos a tanviszony befejeztével köteles a tanoncznak igazságos bizonyítványt adni. 48. § A tanszerződés kötelező ereje a kikötött próbaidő elteltével, ha pedig ez kikötve nincs, a tanoncz beállta után 2 hónappal veszi kezdetét. A próbaidő a tanidőbe beszámítandó.	<i>c)</i> tanonczát az iskolába járásra, ott, a hol tanoncziskola van, a tanoncziskolába járásra szorítani; <i>d)</i> ha a tanoncz háznépéhez tartozik, betegség esetében ápolásban részesíteni; <i>e)</i> a szülőket, illetőleg a gyámot és ha még iskolaköteles, a tanítót is a tanoncz megbetegedéséről és egyéb őket érdeklő fontosabb esetekről értesíteni. 63. § Az iparos tanonczát csak az iparüzlethez tartozó munkáknál alkalmazhatja, cseléd-szolgálatokra nem kötelezheti és tartozik felügyelni, hogy a tanoncz a háziak vagy segédek által ne bántalmaztassék.

Egészen más státusza volt a törvény szerint a segédeknek, ők ugyanis jóval kevesebb jogosítvánnyal rendelkeztek, mint a tanoncok:

56. § Az iparos és segédei közötti viszony szabad egyezkedés tárgya.

57. § Az iparos segédeitől, ha másként nem egyezkedtek, csak az iparüzlethez tartozó munkát kívánhat, és ezt is csak oly mérvben, mely a segéd testi alkotásának és erejének megfelel.

59. § Minden segéd szerződési kötelezettségének teljesítése mellett szabadon kereshet magának munkát; maga választhat és változtathat műhelyt, és pedig akár iparosoknál, akár gyárakban, akár más vállalkozóknál.

Fontos volt az is, hogy a gyermekmunkát lehetőség szerint korlátozzák. Ezt szabályozta a 70. §.⁷³

Hogy az átalakulás miként ment végbe például Hódmezővásárhelyen, arról a már idézett szakmunkában a következőt olvashatjuk: „Az 1872. VIII. törvénycikkbe foglalt Ipartörvény előírta a céhrendszer megszüntetését és az Ipartestületek helyett Ipartársulatok létrehozását. Az Ipar-egyletben létrehoztak egy bizottságot, amely elkészítette a jövőbeni ipartársulat alapszabály-tervezetét, 1872. május 31-én az iparosok küldötteinek értekezletén Kovács Ferenc elnök ismertette az ipartársulat alakulásának tervét. A terv két alternatívát tartalmazott:

1. minden iparág külön testületet alkosson, vagy
2. a különböző iparágak egyetlen ipartestületbe tömörüljenek.

Az elnök az utóbbit tartotta kedvezőbbnek, mert úgy ítélte meg, hogy az általános ipartestület alapítása az egyének szabadságát részben korlátozná, de a fiatalabb iparosok, segédek és inasok fejlődését a nagy közösség segítsége biztosítaná jobban.

Elmondta, hogy az iparosok a szegényebb osztály gyermekeiből nőnek fel, segítség nélkül többen sokszor tönkremennek. A segédek közül legtöbben szegénységük miatt nem a lakóhelyüktől távolabbi vándorlást választották. A községben hamarabb képesek lesznek fiatal iparosaink is fejlett, minőségileg jobb terméket gyártani, amivel a külföldieket kiszorítják a hazai iparból és kereskedeleméből.⁷⁴

---

⁷³ Tekintettel a fennálló népoktatási törvényekre is:

„Tíz éven aluli gyermekeket épen nem, a 10 évet meghaladott, de a 12 évet még el nem érteket csak az iparhatóság engedélye mellett szabad gyárakban munkára alkalmazni.

Az engedély csak akkor adandó meg, ha vagy az iskola rendes látogatása a gyárban való alkalmazással megegyezhetőnek mutatkozik, vagy a gyáros részéről külön iskolák felállítása által a gyermekek oktatásáról az iskolahatóság rendeletei szerint kellő gondoskodás történik.

Kik a 12 éves kort meghaladták, de a 14 éves életkort még be nem töltötték, gyári munkában naponként csak 8 óra hosszat foglalkoztathatók.

Oly ifjak, kik a 14 éves életkort betöltötték, de a 16 évest még el nem érték, naponként csak 10 órai munkára alkalmazhatók.

A 16. évet még be nem töltött munkások általában csak oly munkára alkalmazhatók, mely egészségüknek nem árt és testi fejlődésüket nem gátolja.

76. § Ugyanazon vagy különböző ipart egy vagy több községben önállóan gyakorló iparosok közös érdekeik előmozdítása végett ipartársulatokká egyesülhetnek.”

⁷⁴ Katona Lajos: *Az ipartanodák működése (1872-1920)*, in: Katona Lajos, Ormos Zsuzsanna, Széphegyi Lászlóné: *Hódmezővásárhely ipari szakképzésének története 1699-1999*. (<http://ipari602.uw.hu/20fejezet.html> - letöltés ideje: 2016. január 5.)

Nagyon fontos előrelépés volt az 1882-es törvényben a *tanonciskolákról* szóló szabályozás.

80. § Oly községben, a hol legalább 50 tanoncz van és e tanonczok számára külön iskola nincs, köteles a község a tanonczok tanításáról külön tanfolyam berendezése által gondoskodni.

81. § A tanonczok oktatására a polgári és elemi iskolák helyiségei, taneszközei és tanítószemélyzete használható fel.

82. § A tanoncz mindaddig, míg tanideje az iparosnál tart, köteles ily iskolába járni.

83. § A tanfolyam tantervét és tartamát a vallás- és közoktatásügyi miniszter a földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterrel egyetértőleg állapítja meg.

Az évi szorgalomidő 10 hónapig tart, mely alatt a tanításnak folytonosnak kell lenni.

A tanításra hetenként két munkanapon legalább 4 óra az általános ismeretek tantárgyaira, ezeken felül vasárnaponként 3 órai idő a rajztanításra szabatik ki.

Az iparhatóság állapítja meg azt, vajjon a tanítás a munkanapokon és vasárnaponként a nappali vagy esti órákban tartassék-e.

[...]

84. § A két havi szünidő a nyári hónapokban tartatik.

Ekkor kezdett kiépülni az a tanonciskolai hálózat, amely a dualizmus korában a magyar szakképzés alapját jelentette. A kiegyezés megteremtette a magyar gazdaság, ipar és kereskedelem fejlődésének politikai feltételeit, s ekkor hatalmas fejlődés indult meg a Magyar Királyság területén: iparosítás, a vasútvonalak építése (érdemes Baross Gábor miniszterségére gondolni), a millenniumi megemlékezések, a lakosságszám növekedés (részben a bevándorlás liberalizálása révén), városiasodás, az munkásosztály és a városi polgárság megerősödése, a birtokos arisztokrácia pozícióinak megrendülése mind együtt eredményezte azt, hogy az oktatás, a szakképzés jelentősége megnövekedett. Az általános gimnáziumi tanulmányok mellett a szakképzett munkaerőre is hatalmas szüksége volt az országnak. Kétségtelen, hogy a kor színvonalán a magyar törvénykezés mindent megpróbált ahhoz, hogy a kapitalista gazdasági verseny elől az akadályokat (pl. céhrendszer) elhárítsa, és a megfelelően képzett munkaerőt ehhez a fejlődéshez biztosítsa. Ezek az évtizedek a konjunktúra éveit voltak, a fejlődés egészen az első világháborúig szinte töretlen volt. A veszített első világháború után, a Trianon békeszerződés teljesen új helyzetet teremtett: az ország területének jelentős része elveszett, egyetemek, főiskolák, híres szakiskolák, nagyvárosok (Kolozsvár, Arad, Temesvár, Pozsony, Kassa, stb.) kerültek az újonnan alakult vagy győztes országokhoz. Mindez arra kényszerítette az ország politikai vezetését, hogy kiemelt helyen kezelje az oktatás, és különösen a szakoktatás illetve az új viszonyok közé került magyar ipar problémáit.

Törvényi szabályozás a XX. században

Az 1922. évi XII. törvénycikk

Halkovics László a következő módon foglalja össze a Trianon utáni helyzet statisztikáját: „A veszített első világháború, a forradalmak, az ország szétöregtetése megrendítette az ország szellemi és anyagi erejét. Az ipari szakoktatás intézményrendszerét is jelentős veszteségek érték. A történelmi Magyarország iparoktatási hálózata - a felsőfokú oktatás intézményeit nem számítva – a következőképpen változott:

- 4 felsőipariskolából megmaradt 3,
- 26 ipari szakiskolából megmaradt 7,
- 6 kézművesiskolából megmaradt 2,
- 9 nőipariskolából megmaradt 5,
- 3 technológiai múzeumból megmaradt 1,
- 746 iparostanonc-iskolából (a kereskedő tanonciskolákkal együtt) megmaradt 340.”⁷⁵

A szakoktatás rendszerének szabályozásaként az 1922-es ipartörvény, amely épít a korábbi törvényre, nem csupán a tanonciskola népiskolai, hanem szakiskolai funkcióját is kiemelte, mintegy kötelezővé tette a tanonciskolát mindenkinek, aki képesítéshez kötött ipart kívánt folytatni. Az iparigazolvány alapján üzhető képesítéshez kötött iparok száma az új törvényben 76, gyakorlatilag minden létező szakma. Példaként a régebbi mesterségek közül: aranyműves, fegyverkovács, puskaműves, pipakészítő, szappanos és gyertyamártó, az újabbakból pedig: kazánkovács, hajókovács, galvanizáló, galvanoplasztikus, lakatos (múlakatos, épületfelvasaló és géplakatos), műszerész, reszelővágó, vas- és fémesztergályos.

Mivel a XX. század a magyarországi széleskörű szakoktatás kiépülésének időszaka, ezért ennek történetével többen foglalkoznak, mint a XIX. századi előzményekkel. A szűk száz évvel ezelőtti szabályozásról ez írja Nagy Péter Tibor: „Az 1884. évi törvény a legalább ötven megfelelő korú tanonccal rendelkező települést már tanonciskola létrehozására kötelezte. Ez a törvény az 1868-as népiskolai törvényhez hasonló szabályozási logikát követ, hiszen az *iskolaállítási kötelezettséget* a községhez telepíti. Munkanapokon közművelődési tárgyakat, vasárnap rajzoktatást tanítottak. Utóbbit úgy értékelhetjük, mint a szakoktatás irányába tett szerény lépést. Az iskoláztatási kötelezettség szigorítása után az 1922-es ipartörvény már két irányban mozdult tovább: nem csupán a tanonciskola népiskolai, hanem szakiskolai funkcióját is kiemelte. Gyakorlatilag kötelezővé tette a tanonciskolát mindenkinek, aki *képesítéshez kötött ipart* kívánt végezni, s a tanoncok foglalkoztatását általában is szabályozta, miközben kiterjesztette az állam jogait.”⁷⁶

Fontos változás volt a korábbi szabályokhoz képest, hogy a szakképzésbe való bekapcsolódás életkorának alsó határát megemelte:

73. § E törvény 74-124. §-ainak rendelkezései szempontjából: a „gyermek” kifejezés a tizennegyedik évet még be nem töltött személyt; a „fiatalkorú” kifejezés tizennégy évesnél idősebb, de tizennyolcadik évét még be nem töltött személyt jelent.

74. § A mindennapi elemi népiskola látogatására kötelezett gyermeket az 1884. évi XVII. törvénycikkbe foglalt ipartörvény, illetőleg a jelen törvény hatálya alá eső üzemekben és vállalatokban, ideértve azok irodáit is, sem tanonci, sem egyéb minőségben

---

⁷⁵ Halkovics László: *A magyar ipari szakoktatás és statisztikája 1945 előtt*, Statisztikai Szemle, 1999, 4. szám, pp. 260-272. Lásd p. 260.

⁷⁶ Nagy Péter Tibor: *Iparos-tanonc oktatáspolitikai az irányított gazdaság születésének évtizedeiben*, Magyar Pedagógia, 100. évf. 1. szám (2000) 79.

foglalkoztatni, általa bárminő munkát, akár csak kiegészítő minőségben is, végeztetni nem szabad.

94. § A munkaadó köteles a tanoncot mindaddig, míg tanideje tart, iskolába (112., 113. §) járattatni és a tanoncot az iskola pontos látogatására rászorítani.

A törvény 93. §-a részletesen leírta a munkaadó kötelelességeit:

A tanoncot iparának gyakorlati ismereteiben komoly odaadással, kellő körültekintéssel kiképezni, vagy erre rendelt szakképzett helyettese által kiképeztetni; a munkaadó a tanoncot csak a választott iparhoz tartozó vagy azzal kapcsolatos szakmunkára alkalmazhatja, az iparúzással kapcsolatos más munkára csak kivételesen és csupán annyiban, amennyiben az a tanoncnak az iparban való kellő gyakorlati kiképzését nem hátráltatja.

A törvény szövege kimondatlanul is a *duális képzés* elvi alapjain nyugszik. Ezt a 20. §, amely a képzés helyszíneit sorolja föl, még egyértelművé teszi, ahogy az is, hogy interminiszteriális hatókörbe utalja a szakképzés problematikáját: „A kereskedelemügyi miniszter rendelettel állapítja meg azokat az ipari tanműhelyeket, tanfolyamokat, ipari szakiskolákat és egyéb oktatási intézeteket, főiskolákat stb., amelyeknek bizonyítvánnyal igazolt eredményes látogatása...”

113. § Tanonciskolákat (tanonctanfolyamokat) (112. §) a községeken és az államon felül, az ipari és kereskedelmi érdekképviselők, ipari vagy kereskedelmi vállalatok tulajdonosai, valamint felekezetek is létesíthetnek, amennyiben erre a vallás- és közoktatásügyi minisztertől engedélyt kapnak. A tanonciskola (tanonctanfolyam) létesítésének és fenntartásának feltételeit, a tanoncok odautalt csoportjait, az esetleges beiratási és tandíjait, az engedélyokmányban kell esetről-esetre szabályozni.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter a kereskedelemügyi miniszterrel egyetértően azoknak a vállalatoknak tulajdonosait, akik huszonötötől több tanoncot alkalmaznak, tanonctanfolyam, azokat pedig, akik negyvennél több tanoncot alkalmaznak, tanonciskola (112. §) létesítésére kötelezheti, ha az illető községben, ahol vállalatuk van, a tanoncoknak száma, saját tanoncaikat nem számítva, a huszonötöt nem haladja meg.

A törvényesszövegből ugyanakkor két dolog nyilvánvaló. A törvényhozó egyfelől minél szélesebb bázison akarta létrehozni a szakképző intézmények fenntartóit, másfelől orvosolni próbálta azt, hogy a magyar településszerkezet az egységes oktatás és szakoktatás egyik legkritikusabb pontja, hiszen miközben a városokban könnyen lehetett biztosítani a szükséges kereteket (infrastruktúra, műhelyek, piac stb.), addig a falvak, főleg a közlekedés fejletlensége idején, egymástól elzárva képtelenek voltak a megfelelő szintű szakképző intézmények fenntartására.

1945 után

„A két világháború között a tanonciskoláknak több formája alakult ki: általános tanonciskolák; általános tanonciskolák szakoktatással; szakirányú tanonciskolák. Ez utóbbi típusban a gyakorlati ismereteket mesterektől tanulták a tanoncok, az elméleti ismereteket pedig, a községi, városi népiskolákban, heti 9 órában. Az alsófokú szakiskola lényegében az 'alsófokú iparos tanonciskola'. A középfokú ipari szakiskolák célja az iskolai keretekben történő iparosképzés; szakszerű elméleti ismeretek nyújtása, rajzoktatás és rendszeres műhelygyakorlatok útján. A II. világháborút követően a 'szocialista gazdaság' munkaerő-utánpótlásának legfőbb forrása a szakmunkás iskola volt. A technikum és a szakközépiskola újabb formáció.” – írja Nádasi András.⁷⁷ Az 1949. évi IV. törvénycikk, amely „az iparostanulókról és a kereskedőtanulókról” szól, szabályozta, hogy milyen oktatási egységekben történik a szakképzés: 45. § (1) A tanulók oktatásáról *a*) ipariskolában, *b*) kereskedőképző iskolában vagy *c*) ipari, illetőleg kereskedelmi tanfolyamon kell gondoskodni. (2) Az ipariskolák és a kereskedőképző iskolák fokozatos megszervezésének befejezéséig a tanulók oktatása iparostanuló, illetőleg kereskedőtanuló iskolában is történik.” A tanulmányunk elején idézett Szabó Gábor szerint „[a]z 1949-es szakmunkástörvény a szakmai képzés és továbbtanulás lehetőségét biztosította a fiataloknak. A fokozott iparosítás jelentős oktatásfejlesztést igényelt, így 1961-ben már több, mint 300 szakmában képeztek tanulókat és létrejöttek az úgynevezett emelt szintű szakmunkásképző iskolák, amelyekben magasabb általános műveltséget igénylő szakmákat oktattak. A hagyományos és emelt szintű oktatás közti különbséget 1975-ben szüntették meg és bevezették az egységes szakmunkásképzést és valamennyi szakmában az első osztályban egységessé vált az elmélet tantárgyak tartalma.”⁷⁸ Ezért talán nem túlzás kijelenteni, hogy „[a] nyolcvanas évek közepétől olyan változások indultak meg, amelyek közelítenek a valódi duális képzéshez.”⁷⁹ Ebben az időben „[a]z iskolarendszer egészének fejlesztéséért a Művelődési Minisztérium, a szakképzés tartalmának korszerűsítéséért pedig a szakminisztériumok váltak felelőssé. Erre az időszakra esik a 'Világbanki Projekt' előkészítése, amely a szakmacsoportos képzést, az átjárhatóságot preferálta, valamint az idegen nyelvi és kommunikációs készségek fejlesztését. A világbanki projekt keretében a képzés 1993-tól, 61 iskolában indult meg, 13 szakmacsoportban. A túlzottan specializált oktatás helyett, ezen iskolákban szakmacsoportos képzés folyt, megemelt óraszámú, átalakított közismereti képzéssel, intenzív idegen nyelvi oktatással.”⁸⁰ Az ekkorra már sikereket elért német duális szakképzési rendszer elemei tehát már kiépültek, s a rendszerváltás a szakképzés átalakításának politikai feltételeit is megteremtette.

---

⁷⁷ Nádasi András: *Az ipari szakoktatás és a tanoncképzés kezdete és kiteljesedése:*

http://okt.ektf.hu/data/forgos/file/tananyag/nadasi/422_az_ipari_szakoktats_s_a_tanonckpzs_kezdet_e_s_kiteljese_dse.html

⁷⁸ Szabó, i.m. p. 29.

⁷⁹ Uott, p. 29.

⁸⁰ Uott, p. 31.

Összefoglalás

Dolgozatunkban a *duális képzés* magyarországi előzményeit kívántuk bemutatni. Vizsgálódásunk abból a definícióból indult ki, amelyet a német *Berufsbildungsgesetz* alapján a német szakoktatási irodalom megfogalmazott, vagyis olyan képzési formák esetében gondoltuk érvényesnek a fogalmat, amelyek esetében világosan szétválasztható az elméleti és a gyakorlati képzés, s a kettő együtt alkotja a szakképzés duális vázát. Ennek értelmében mondhatjuk azt, hogy jelenség szinten a duális képzés rendszere a középkorba nyúlik vissza, s bár elemei az ókorban is fölfedezhetők, a diszkontinuitás miatt közvetlen előzménynek tekinthető. Magyarország fejlődése az oszmán hódításig együtt haladt Európa nyugati felének fejlődésével, a másfél évszázados megszállás azonban minden tekintetben szétzilálta az országot. A fejlődés és az európai trendekhez való fölzárkózás ugyan már a XVII. században elkezdődött (főleg a Magyar Királyság és Erdély területén), a céhrendszer csak a XVIII. században vált meghatározóvá, akkor, amikor Nyugat-Európában már meg is kezdődött a céhrendszer eróziója. Ez a kettősség jól látszik a magyar duális képzés egyik legfontosabb dokumentumán, a *Ratio educationis*-on, amely ugyan központi, állami irányítás alá vonta az oktatást és a szakképzés bizonyos elemeit, a céhek monopóliumát nem sértette. Fél évszázaddal később azonban már nyilvánvalóvá vált, hogy a céhek a gazdasági fejlődés akadályai, amelyeket le kell bontani ahhoz, hogy az ipar és a kereskedelem erőteljesebb fejlődést produkáljon. Az erről való elmélkedés ugyan már a reformkorban elindult, a céheket sűrbe csak az 1872-es ipartörvény lökte. Ettől kezdve a törvényalkotók igyekeztek szervezett és a magas szintű szakképzés követelményeinek megfelelni. Visszalépést csak a szocialista törvénykezés jelentett, amely elsősorban a nagyüzemi és ipari termelés érdekét nézte, s bár sokféle szakmunkát nevesített, az önálló kezdeményezéseknek kevés teret hagyott. A német modell átvételének és a magyar viszonyokra való adaptálásának lehetőségét a késő-szocialista kettős gazdaság létrejötte és a rendszerváltozás politikai fordulata tette lehetővé.

Mindezek alapján a duális képzés kialakulásának előzményeként tarthatjuk számon a középkori és kora-újkori céhek gyakorlatán (külföldi vándorlás és tapasztalatszerzés) túl az 1777-es *Ratio educationis* nyomán létrejött *rajzoló és vasárnapi iskolákat*, a felsőfokú szakképzésnek a XVIII-XIX. század fordulóján létrejött intézményeit (pl. a keszthelyi *Georgikon*), majd azokat a műhelyeket, amelyek az 1872-es és 1884-es ipartörvények nyomán a szakképzés legfontosabb helyszínei lettek. Nyugodtan kijelenthetjük tehát, hogy a XVI-XVII. században bekövetkezett Nyugat-Európától való leszakadást a XVIII. és a XIX. század során nagyrészt sikerült behozni, és a nyugati pozitív példák követése, illetve a társadalmi-gazdasági fejlődésnek, a polgárosodásnak, a konjunktúrának és a kiegyezést követő politikai stabilitásnak a következtében a XIX-XX. század fordulójára a magyar szakoktatás teljesen betagozódott az európai trendekbe. Ennek vetett véget az I. világháború, amelynek pusztítását emberfeletti erőfeszítéssel próbálta orvosolni a magyar köz-, felső- és szakoktatás az 1920-as és 1930-as években, hogy aztán az 1945 utáni időszakban a szocialista voluntarizmus mesterséges és szovjet típusú irányt szabjon a hazai szakképzésnek, egészen addig, míg a 80-as évek elején kezdődő gazdasági válság a szakképzés német és nyugati modellek felé való fordulását nem kényszerítette ki.

Summary

In this paper we intend to introduce the dual education in Hungarian history. Investigations started from the definition formulated by the German literature of vocational education on the basis of the German *Berufsbildungsgesetz*: the validity of the concept was assumed in those forms of education and training where the theoretical and practical training can be clearly separated, and these two together give the dual frame of vocational education.

In this sense we can say that the system of dual education, as phenomenon, dates back to the Middle Ages, although its elements appear in ancient times too. Until the Ottoman conquest the development of Hungary paralleled the development of the Western part of Europe, but the 150 years long occupation left the country in disarray. The development and alignment with the European trends began with the 17th century (especially in the territory of the Kingdom of Hungary and Transylvania), and the guild system became dominant only in the 18th century, at a time when the erosion of the same system already started in Western Europe. This duality is present also in the *Ratio educationis*, one of the most important documents of the Hungarian dual training. It took under state supervision some elements of the vocational education and training but it left unharmed the monopoly of guilds. But half a century later, it became clear that the guilds are barriers to economic development that need to be broken in order to let the industry and trade produce stronger growth. Discussions on the disbandment of guilds started in the Reform Era but the final solution came only with the Industrial Act of 1872. From then on the legislation tried to comply with the demands of an organized high-level vocational training. This tradition broke with the period of socialist legislation that focused on the interests of a large-scale industrial production. Although it permitted a wide range of professions, for independent initiatives left little room. Taking over and adapting the German model became possible only with the emergence of the late-socialist “dual economy” and the democratic changes. Thus, the practices of medieval and early modern guilds, the drawing schools and Sunday schools (both established by the *Ratio educationis* of 1777), the institutions of tertiary education established at the turn of 18th and 19th centuries (such as the Georgicon school in Keszthely), then the workshops (which became the focal points of vocational training after the Industrial Acts of 1872 and 1884) all can be regarded as precursors of the dual system of vocational education. One may say, therefore, that Hungary’s detachment from Western Europe (which characterised the 16th and 17th centuries) has been largely recovered during the 18th and 19th centuries, and – thanks to the socio-economic development, to the emergence of a bourgeoisie, to the conjuncture, to the adaptation of Western models and the political stability after 1867 – by the end of the 19th century Hungarian vocational education became fully integrated into the European trends. World War I brought this to an end. The 1920s and 1930s tried to restore, with immense efforts, the Hungarian public, higher and vocational education. In the post-1945 period, the socialist voluntarism imposed an artificial and Soviet-style direction on vocational training, until the economic crisis starting in the early 80s has not forced a reversal to the German and Western models of vocational training.

Bibliográfia

- Az 1777-iki Ratio Educationis*, fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Dr. Friml Aladár, kiadja a Katholikus Középiskolai Tanáregyesület, 1913. (Pedagógiai Könyvtár I)
- Cséby Géza: *Gróf Festetics György helye a magyar művelődéstörténetben, különös tekintettel a Magyar Minerva könyvsorozatra és a Helikoni Ünnepekre*. PhD-értekezés. Szegedi Tudományegyetem, 2013.
- EXTRACTUS Benignarum Resolutionum Regiarum pro Magistris Opificibus, eorundem Sodalibus et Tyronibus, Caehalibusque Regni Hungariae Contuberniis praescriptarum, concinnati et editi p e r Ignatium Kassics, Juratum ad Excelsam Cancellariam Regiam Hungarico Aulicam Agentem, Causarum Fori Utriusque Advocatum, ac Incytorum Comitatum Veszprim, Simegh et Békésiensis Tabulae Judiciariae Assessorem. VIENNAE 1835. A' Magyar Országai Mester-Embereket, ezeknek Legényeit, és Tanítványait, nem különben a' Mester-Czéheket illető Kegyelmes Királyi Rendeléseknek KIVONATAI, készítette és kiadatta Kassics Ignác, A' Fő Méltóságú Magyar Királyi Udvari Cancelláriánál Hites Udvari Agens, mindkét Törvényszéki Ügyvéd, Tekintetes Nemes Veszprim, Somogy és Békés Vármegyéknek Tábla-Birája.
- Csanády Gusztáv (szerk.): *Emlékkönyv a Georgikon alapításának 100-ik évfordulójára*. Keszthely, 1897.
- Erdődy Gyula: *A baranyai iparoktatás története II. Pécsi Szemle* 1 (1998), 3-4. szám, 58-63.
- Halkovics László: *A magyar ipari szakoktatás és statisztikája 1945 előtt. Statisztikai Szemle*, 1999, 4. szám, pp. 260-272.
- Horváth József: *Csurgó monográfiája*. Csurgó, 2009.
- Joó János: *Nézetek a' magyar nemzet míveltségi és technikai kifejlése tárgyában*, Buda, 1841.
- Katona Lajos: *Az ipartanodák működése (1872-1920)*. In: Katona Lajos, Ormos Zsuzsanna, Széphegyi Lászlóné: *Hódmezővásárhely ipari szakképzésének története 1699-1999*. (<http://ipari602.uw.hu>)
- Katona Lajos: *Inasképzés a céhrendszerben (1695-1872)* In: Katona Lajos - Ormos Zsuzsanna - Széphegyi Lászlóné: *Hódmezővásárhely ipari szakképzésének története 1698-1998-ig*.
- Kovátsné Németh Mária: *Hazai iskolarendszerek a XX. Században*. In: *Oktatási rendszerek*. Sopron, 1995.

- Nádasi András: *Gépész mérnök tanár szakmaspecifikus módszertani modul*. Hungarian Online University: <http://okt.ektf.hu/data/forgos/file/tananyag/nadasi/index.html>
- Nagy Adrienn: *A felső kereskedelmi iskolák fejlődéstörténete Magyarországon (1867-1945)*. PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem, 2014
- Nagy Péter Tibor: *Iparos-tanonc oktatáspolitikai az irányított gazdaság születésének évtizedeiben*, *Magyar Pedagógia* 100 (2000), 1. szám, 79–96.
- Öröm vers, a' királyi magyar Főiskola budai béiktatása ötvenedik esztendejére*, készítette Vass László. Pesten, 1830.
- Ratio Educationis publicae totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas*, Budae, Typis et sumtibus Regiae Univer[sitatis] Hungaricae, 1806.
- Régi magyar egyetemek emlékezetei, Memoria Universitatum et maiorum scholarum Regni Hungariae 1367–1777, Válogatott dokumentumok a magyarországi felsőoktatás történetéhez*. Szerkesztette és a bevezetést írta Szögi László. Budapest, 1995.
- Süle Sándor: *A keszthelyi Georgikon 1797-1848*. Budapest: Akadémiai, 1967.
- Szabad királyi Pest városának leírása*, kiadatott Patacsich József Sz. K. Pest Városa' Irnoki Hivatal' Expeditora által, Pesten, 1831.
- Szabó Gábor: *A duális képzés rendszere és a projekt orientált képzés kapcsolata*. Budapest: Kandó Kálmán Műszaki Főiskola, 1997.